

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XIII. — ČÍSLO 3—4.

Poznámky k tvoreniu odbornej terminologie

J. HRC

Na tvorenie slovenskej odbornej terminologie začalo sa myslieť hneď po uzákonení štúrovčiny ako spisovného jazyka. Známe sú napr. práce Michala Godru *Príhovor ku vedecko-slovenskému názvoslovu*, uverejnený v Hurbanových Slovenských pohľadoch (II, č. 3, str. 92—103), a *Náznačiny k názvoslovu do mluvnice slovenskej patriacej v Sokole* (V, 1866, str. 226, 267, 351). Známe sú aj terminologické práce Ivana Branislava Zochu, najmä jeho *Slovár vedeckého slovenského názvoslovu* v Letopise MS (V, 1861). K týmto väčším prácam, o ktorých hovorí aj P. Florek¹, treba dodať mnoho menších prác, ktoré zaznamenal M. Weingart v historickom prehľade o slovenských slovníkoch.²

Z rokov po prvej svetovej vojne máme dva lekárske slovníky (Polakovičov a Halašov), Viestov železničný slovník a právnický slovník Záturského a Fajnora. Pracovalo sa i na technickom názvosloví, ktoré sa uverejňovalo v českom strojníckom slovníku paralelne vedľa nemeckých a českých termínov. Dnes máme knižne vydanú terminologiu anatomickú (Ledényi-Ladziansky) a ornitologickú (Ferianc) a právnici majú

¹ P. Florek, *O vývine a povahe slovenskej terminologie vedeckej*, SR III, 98.

² M. Weingart, *Příspěvky k studiu slovenštiny*, Sborník Filozofické fakulty univerzity Komenského I, č. 17, najmä v pozn. na str. 79.

niekoľko sošitov *Rozhodnutí Komisie pre právnu terminológiu*. Znakom stálego záujmu o terminologické otázky sú aj hojné diskusie v doterajších ročníkoch Slovenskej reči, kde sa venovala pozornosť najmä termínom právnickým, botanickým, technickým, neskôr i hudobným a filozoficko-náboženským.

Pri týchto diskusiách sa však poväčšine operovalo iba s konkrétnymi prípadmi; uvažovalo sa obyčajne, či je dané slovo správne a teoreticky sa vyslovovaly len celkom všeobecné postuláty, vyznievajúce najčastejšie v požiadavku študovať ľudovú reč a tvoriť nové významy v jej duchu.

Teoretickejšie zameraný prehľad o činnosti v ustaľovaní právnickej terminologie, nadväzujúc na článok J. Fundárka v *Právnom obzore*, podal J. V. Ormis v časopise *Linguistica Slovaca*.³ Fundárek žiada od právnych termínov presnosť, jednoznačnosť a úsečnosť, Ormis dodáva ešte požiadavku dôstojnosti a schopnosti tvoriť potrebné adjektíva. Kým Fundárek kladie dôraz na čerpanie z ľudovej reči, Ormis pripúšťa aj možnosť tvoriť nové slová.

Skúmanie ducha ľudovej reči a tvorenie neologizmov v tomto duchu je základným tónom aj v ďalšom teoretickom (ale skôr filozoficky zameranom) článku G. Povalu⁴, ktorý zisťuje v slovenčine akéhosi „nezdravého ducha“ a ako protiváhu proti nemu radí pri tvorení termínov čerpať z ľudovej reči, zo spisov beletristických a zábavno-poučných. Nie je ani proti tvoreniu nových slov, ale stavia sa proti doslovným prekladom — kalkom. Tie by do slovenčiny pripustil len vtedy, „ak sa duch cudzieho slova shoduje s duchom slovenčiny“, pričom, pravda, tohto ducha nijako presnejšie neurčuje.

Pozoruhodné však je, že vo všetkých týchto úvahách sa na termíny kladli požiadavky mimojazykové (presnosť, jednoznačnosť, dôstojnosť), kým o vlastnej jazykovej stránke termínov sa uvažovalo nepomerne málo. Neskúmalo sa, čo vlastne termín v jazyku je, nikto sa nepokúsil zistiť, aké jazykové útvary môžu

³ J. V. Ormis, *K slovenskej právnej terminológii*, LS I/II, 272 a n. — J. Fundárek, *Vývojová tendencia slovenského právnického názvoslovía*, Právny obzor XXII, 205 a n.

⁴ G. Povala, *Niekoľko poznámok o tvorení slovenskej terminologie*, SR VIII, 193 a n.

v danom jazyku, konkrétne v slovenčine, fungovať ako termíny. Iba v zpráve osobitnej komisie pri býv. Učenej spoločnosti Ša-fárikovej, v ktorej boli lekári i jazykovedci, v súvislosti s posudkom, resp. úpravou Ledényiho anatomického názvoslovía⁵ sa uvádza okrem požiadaviek odborných aj niekoľko požiadaviek jazykových. Od termínu sa napr. žiada, aby nebol slovom vulgárnym — čo sa shoduje s Ormisovou požiadavkou dôstojnosti — aby sa už spôsobom tvorenia odchyľoval od hovorového jazyka a pod. Je tu teda jasne badateľná snaha aj lexikologicky čo možno najviac odlíšiť vedecký štýl od hovorového jazyka. Nadväzuje sa tu hlavne na štúdiu B. Havráneka⁶, ale ani tu sa neskúma čisto jazyková tvárnosť termínu, len sa prosto konštatuje, aký by mal termín byť.

Chceme teda podať niekoľko poznámok o termínoch s hľadiska jazykového.

Už letný pohľad na slovník nám ukáže, že termínom môže byť temer každé slovo, lebo slová, ako *hlava*, *kolená*, *koreň* môžu mať práve tak určitý smysel v bežnej reči ako v reči niektorého odborníka. Nie je pritom potrebné, aby sa v odbornom použití odlišovali od normálneho významu daného slova iným spôsobom tvorenia. Ich pravý, resp. myslený význam vyplýva už zo samého kontextu, takže len veľmi zriedka môže prísť k nepochopeniu alebo dokonca k nedorozumeniu. Býva to obyčajne tak, že takéto slovo má okrem normálneho významu neodborného aj špeciálnejšie významy v jednotlivých odborných terminológiách, ako názorne vidieť napr. na slove *koreň*, ktoré má odlišný význam v anatomii (*koreň nosa*), botanike (*koreň rastliny*), lingvistike (*koreň slova*) a v matematike (*koreň rovnice*). Tento zjav je bežný aj v cudzích slovách, použitých ako odborný termín; napr. slovo *hydrofon* môže mať podľa príslušného odboru až tri významy: 1. vodný mikrofon na zisťovanie pohybu plavidiel, 2. prístroj na skúšanie tesnosti vodného potrubia, 3. prístroj na napodobňovanie dažďa v rozhlase, a predsa nedochádza k významovej kolízii.

a n.

⁵ *Ustálenie slovenskej terminologie anatomickej*, Bratislava XI, 438

⁶ B. Havránek, *Úlohy spisovného jazyka a jeho kultura*, Spisovná čeština a jazyková kultura, str. 132 a n.

Na dosiahnutie presnosti a jednoznačnosti sa však takéto slová obyčajne ešte bližšie určujú atribútmi alebo inými príslovkovými určeniami (*koreň nosa, kohútik vodovodu, schránka na listy, Starý zákon, špecifická váha* a pod.). V niektorých terminológiách sa takéto tvorenie termínov z dvoch slov vyžaduje priamo systémovo, ak sa má, ako napr. v botanike a zoológii, presne určiť každý jednotliviec podľa druhu a rodu. Takéto termíny úplne vyhovujú „duchu“ slovenčiny, hoci majú aj dosť veľkú nevýhodu v tom, že z nich nemožno vždy tvoriť potrebné adjektíva a iné odvodeniny. Z tejto nemožnosti vyplýva niekedy potreba nahradiť ináč dobrý a výstižný termín slovenský iným, ako vidieť, povedzme, na príklade *posledná vôľa*, uvádzanom Ormismom. Pretože tu nie je možné utvoriť vhodné adjektívum, treba siahnúť po udomácnenom latinskom termíne *testament* (s adjektívom *testamentárny*), alebo zostať pri bohemizme *závet* (s adjektívom *závetný*). Takáto náhrada sa však vždy nenájde, preto treba tvoriť složené slová typu *železobetón* (s adjektívom *železobetónový*), *veľkomesto* (s adjektívom *veľkomestský*). Takéto tvorenie je niekedy potrebné aj preto, aby sa zjemnil významový rozdiel medzi termínom jednoslovným a paralelným dvojslovným, pretože je rozdiel napr. medzi termínmi *veľkomesto* a *veľké mesto*, alebo *železobetón* — *železný betón*. Ale aj od takýchto dvojslovných termínov sa dajú tvoriť potrebné jednoslovné adjektíva, najmä ak v ich prvej časti nejde o adjektíva látkové: *starozákonný, hlavnomestský, tichomorský* a pod.

Doteraz sme hovorili o skupinách dvoch slov ako o jednoduchých termínoch, ktorých základným prvkom je meno. Možno si však položiť otázku, či treba pokladať za termíny aj také složené útvary, ktorých základným členom je sloveso (*pripísať na ťarchu, účtovať v prospech*). Od termínov s menným základným členom sa totiž odlišujú tým, že nemožno (a ani netreba) od nich tvoriť adjektíva a iné odvodeniny a že teda nie sú tak dôkladne zaradené do odvodzovacieho systému. Pre túto vlastnosť ich pokladá ruský jazykovedec Vinokurov za akési skamenelé výsledky jazykovej tvorby. Ale práve pre skutočnosť, že sa nedajú rozložiť, resp. nahradiť alebo zameniť bez porušenia významovej platnosti inými, ľubovoľnými slovami,

sa ukazuje, že majú veľa spoločného so složenými termínmi *koreň nosa*, *Starý zákon* a pod. U oboch typov rovnako možno vykonať skúšku odautomatizovania, a to je pravdepodobne dôvod, prečo ich Kopeckij⁷, nerozlišujúce skupiny *substantivum + adjektivum* od skupiny *verbum + adverbium*, resp. *predmet*, pokladá za automatizované skupiny slov. Je to vlastne to isté konštatovanie, aké sme videli u Vinokurova. Vyplyva z neho, že skupiny slov so základným členom slovesným treba tiež pokladať za složené termíny.

Z uvedeného vidieť, že termínom môže byť práve tak jedno slovo, bežné alebo menej bežné v hovorovom jazyku, ako skupina slov a že hlavnou podmienkou je tu ustálené pripisovanie určitého významu v danom odbore. Bolo by teda možné definovať termín ako slovo alebo skupinu slov, majúcich v danom jazykovom štýle ustálený, presný a jednoznačný význam, bez ohľadu na ich význam v inom jazykovom štýle, resp. na význam jednotlivých slov, z ktorých sa termín prípadne skladá. V složených termínoch totiž celkový význam nie je vždy rovný súčtu významov jednotlivých slov: *Starý zákon* nie je vôbec zákon, lež súhrn starožidovských náboženských kníh a nemusí byť ani skutočne starý, ak bol vydaný povedzme pred troma rokmi.

Keď sme ukázali, aké môžu byť v slovenčine typy termínov, treba ešte pouvažovať o jazykových vlastnostiach slov, ktoré sa môžu stať termínmi alebo súčiastkami termínov. Prvou podmienkou tu bude, aby každé takéto slovo vyhovovalo domácejmu hláskovému a morfológickému skladu a aby nebolo emocionálne, lež s citového hľadiska neutrálne. Nemá teda byť ani zo slangu alebo argotu, prípadne z nárečia so zachovaním pôvodných nárečových znakov. Platí to najmä o takých odboroch, v ktorých jestvujú vlastne dve samostatné, paralelné terminologie: „úradná“, užívaná v odborných publikáciách (*langue technique*, *Fachsprache*), a slangová, akú užívajú robotníci pri práci (*langue spéciale*, *Sondersprache*), ktorej hláskoslovný habit často nevyhovuje štruktúre domáceho spisovného jazyka.⁸ Bežným zjavom je to najmä v terminológiách takých odborov,

⁷ I. Kopeckij, *O lezikálním plánu hospodářského jazyka*, Slovo a slovesnost I, 125 a n.

⁸ Zd. Vančura, *Hospodářská lingvistika*, Praha 1934, str. 18.

v ktorých pracujú prostí ľudia, oveľa menej v terminológiách vedeckých, kde by takéto slová pôsobili emocionálne. Zato na druhej strane „vyššie“ cudzie slová sú práve tu vítané pre svoj neutrálny ráz čo do jazykových štýlov, emocionality a pod. Okrem toho sú dôležitým medzinárodným jednotiacim prvkom, najmä ak ide o tzv. europeizmy, poväčšine hybridné slová grécko-latinského pôvodu. Ale potreba takejto medzinárodnosti je rozdielna podľa jednotlivých odborov; najviac sa pociťuje v terminológiách exaktných vied, oveľa menej v terminológiách technologických, ľudovejších (ako je napr. hospodárska, lesnícka, zámočnícka a pod.).

Preberanie cudzích slov ako termínov má však aj tú výhodu, že s novým predmetom, resp. pojmom sa preberá aj jeho už hotové a zaužívané pomenovanie. Ak pritom ide o slová pôvodu grécko-latinského, ich prispôsobenie domácejmu systému, i keď nie je úplné, je obyčajne ľahké a rýchle. Ich cudzozrodosť sa pociťuje menej ako u termínov zo živých jazykov, ktoré sa pomalšie prispôsobujú, ba pri preberaní z celkom blízkych jazykov sa často pociťujú ako barbarizmy (bohemizmy, rusizmy ap.). Ani v takýchto prípadoch však nie je vždy účelné hľadať za ne nové domáce termíny, najmä ak ide o špeciálne pojmy, známe a utvorené v pôvodnom jazyku. Niekedy takéto termíny prenikajú i do jazykov pomerne vzdialených, ako to ukázal Savickij v štúdií o prenikaní ruských pôdoznalských termínoch *černoziem*, *podzol*, *glej*, *slončák* a pod.⁹ Niekedy môže byť výhodnejšie ponechať takúto výpožičku preto, aby sa zdôraznila neemocionálnosť príslušného termínu proti paralelnému slovu domácejmu (napr. české *mořiti* — slov. *moriti* proti domácejmu *máčať*) a aby sa umožnilo tvorenie príslušných odvodenín (v našom prípade *morenie*, *moridlo*, *moridlový*, *moriaci* a pod.).

Ďalšia výhoda pri preberaní cudzojazyčných termínov je v tom, že pre jeden pojem môže byť iba jednoduchý termín, hoci niekedy aj složený z dvoch alebo viacej významových prvkov (napr. *telegraf* z gr. *telos*, *grafo*). Cudzie slová sa totiž v domá-

⁹ P. N. Savickij, *Ruské prvky v mezinárodním půdoznateckém názvosloví*, Charakteria G. Mathesio ... oblata, str. 95 a n.

com jazykovom povedomí zpravidla nerozkladajú na svoje lexikálnovýznamové prvky a to je pre slovenčinu výhodné najmä preto, že v jej pomenovacom systéme sú podobné složené termíny (ako *železobetón*, *autodoprava*) pomerne zriedkavé. Je tu veľký rozdiel napr. od nemčiny alebo maďarčiny, kde sú práve tieto typy také bežné, že systém týchto jazykov dovoľuje tvoriť domáce termíny na všetky pojmy, v ktorých my užívame cudzie slová, a to tak, že sa doslovne prekladajú (kalkujú) aj cudzie složené slová. Medzinárodný termín *telefon* sa kalkuje do nemčiny ako *Fernruf*, *telegraf* do maďarčiny ako *távírat*.

Treba, pravda, konštatovať, že aj v slovenčine je dosť veľký počet kalkov. Ale pri ich ďalšom tvorení, resp. uvádzaní do života treba veľa opatrnosti. Pri kalkovaní sa totiž vždy postupuje podľa určitého vzoru, pričom sa môže stať, že termín, složený z dvoch významových prvkov, tvorí, povedzme, v nemčine jedno slovo, ale do slovenčiny by ho bolo treba kalkovať termínom dvojslovným. Tým by sa narušila celková štruktúra našich pomenovaní, nehľadiac ani na praktické dôsledky, ťažkosti pri tvorení odvodenín z dvojslovných termínov. Niekedy by sme takýmto kalkovaním dostali slovo, ktoré už v slovenčine jestvuje, ale s iným významom, ako malo pôvodné cudzie. Termín *telegraf* by sa napr. musel kalkovať ako *dialkópis*, lenže takýto termín už máme, a to s významom špeciálnejším než má pôvodný termín *telegraf*; je to zariadenie na prenášanie správ pomocou elektriny, ale priamo písmenami, nie značkami ako pri telegrafe.

Kalkovanie je v slovenčine obvyklejšie najmä vtedy, ak sa napodobňujú, prekladajú slová složené z predpony a lexikálno-významového jadra typu *subjekt — podmet*, *Anweisung — návod*. Ale za kalk možno pokladať aj preklad jednoduchého, nesloženého slova, ak sa niektorý odborný význam cudzieho slova preloží pomocou paralelného slova domáceho. Napr. nemecký typografický termín pre umiestenie riadkov jednej stránky na určitom formáte papiera sa volá *Spiegel* a do slovenčiny sa to proste prekladá ako *zrkadlo*.

Možno teda konštatovať, že požiadavka medzinárodnej identity, hoci nie je vyslovene jazyková, odráža sa v slovenčine dvojakým spôsobom: jednak preberaním cudzích slov, obvyk-

lým v terminológiách vyšších, jednak ich kalkovaním v terminológiách technologických.

Úplne nových slov v slovenčine temer niet. Niekedy však môže pôsobiť ako nové slovo termín, prevzatý z nárečia alebo z ľudovej reči, lenže práve takýmto spôsobom sa narúša spomínaná medzinárodná identita a sťažuje sa priradenie príslušného termínu k ostatným termínom niektorého odboru.

Termínom teda môže byť každé slovo, ale prednosť majú slová neutrálne čo do jazykových štýlov. Výhodnejšie sú termíny zaradujúce, súvisiace nejako s termínmi už utvorenými a príbuznými. Preto sa lepšie uplatňujú termíny, tvorené z existujúcej zásoby lexikálnovýznamových prvkov a odvodzovacích morfém a vo vyšších štýloch aj cudzie slová.

O fonologickom hodnotení samohláskových skupín v cudzích slovách

ŠTEFAN PECIAR

O čo mi ide v tejto štúdii? Chcem tu s jazykovedného stanoviska odpovedať na otázku, ako my Slováci hodnotíme rozmanité samohláskové skupiny, ktoré sa vyskytujú v slovách cudzieho pôvodu. Táto otázka ma zaujíma medziiným aj s hľadiska správnej výslovnosti a s praktického hľadiska pravopisného.

Lingvisticky je dnes jasné, že všetci posudzujeme zvuky cudzích jazykov (teda i cudzích slov) so stanoviska fonematického systému svojho materinského jazyka.¹ Týmto základným postojom každého hovoriaceho človeka k jazykovým skutočnostiam je vysvetlená aj snaha, prenikajúca viac alebo menej u každého individua (podľa stupňa jazykového vzdelania a znalosti cudzích jazykov), nahrádzať cudzie zvuky hláskami, ktoré odpovedajú príslušným fonémam materinského ja-

¹ Porov. kapitolu „Chybné hodnotenie foném cudzieho jazyka“ v knihe N. S. Trubetského *Grundzüge der Phonologie*, TCLP 7, Praha 1939, str. 47 a n.

zyka (hlásková substitúcia). Je dostatočne známe, že mnohým ľuďom pôsobí výslovnosť niektorých cudzích hlások neprekonateľné ťažkosti a že aj pri najlepšej snahe nevyslovujú cudziu hlásku náležite, ale ju nahradzujú (substituujú) foneticky najbližšou hláskou svojho materinského jazyka. Hlásková substitúcia býva však zpravidla pochod neuvedomený, mimovoľný.

Pri otázke hodnotenia samohláskových skupín v cudzích slovách so stanoviska systému spisovnej slovenčiny bude teda dôležité, s ktorými domácimi fonologickými prvkami alebo kombináciami prvkov môžu sa cudzie samohláskové skupiny stotožniť.

Ako vieme, spisovná slovenčina má v rámci jednoduchého slova len jeden druh samohláskových skupín, dvojhlásky *ia*, *ie*, *iu*, *uo*. Možno a priori vysloviť domnienku, že sa rovnaké alebo podobné samohláskové skupiny s hľadiska spisovnej slovenčiny aj v cudzích slovách hodnotia ako príslušné dvojhlásky. A tak isto je oprávnená domnienka, že všetky ostatné samohláskové skupiny, ktoré sa vyskytujú v cudzích slovách, hodnotíme ináč než dvojhlásky. Tieto domnienky, ako uvidíme, potvrdí jazykový materiál.

Dve takto naznačené kategórie, do ktorých možno zaradiť cudzie samohláskové skupiny, sú však len hrubé obrysy triedenia. Jazyková skutočnosť je omnoho bohatšia a složitejšia. Kým pristúpime k podrobnému opisu tejto jazykovej skutočnosti, t. j. k roztriedeniu bohatého jazykového materiálu, treba sa nám najprv zmieniť o fonologickom hodnotení slovenských dvojhlások *ia*, *ie*, *iu*, *uo*. Opieram sa tu o výsledky práce J. V a c h k a², ktorý, myslím, s definitívnou platnosťou dokázal, že slovenské dvojhlásky predstavujú s fonetického hľadiska tzv. polohové dvojhlásky (Stellungsdiphthonge), ktoré sú fonologicky rozložiteľné na svoje komponenty (*i + a* ap.), t. j. sú to skutočné čiže pravé dvojhlásky (bifonematické skupiny). Slovenčina vôbec nemá tzv. pohybové hlásky (Bewegungsdiphthonge), ktoré treba často hodnotiť ako jednoduché hlásky. To sú tzv. nepravé dvojhlásky (monofonémy).

² Über die phonologische Interpretation der Diphthonge, Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty Karlovy university XXXIII, Praha 1933, 87 a n.

Z ostatnej bohatej problematiky dvojhlások spomenieme tu aspoň najobvyklejšiu fonetickú definíciu dvojhlásky: *je to tautosylabické spojenie dvoch samohlások*. Pre dvojhlásky takého typu, ako sú slovenské *ia, ie, iu, uo*, táto definícia vyhovuje. Všetky skupiny dvoch samohlások, ktoré vyslovujeme tak, že neprekračujú hranice jednej slabiky, treba podľa tejto definície pokladať za dvojhlásky. Táto definícia nie je však jednoznačná, pretože sa doteraz nepodarilo jednoznačne a uspokojivo definovať pojem slabiky. Niektorí fonetici dokonca odmietajú tento pojem aj s hľadiska fonetického.

Myslím, že tu vystačíme s najznámejšou (Jespersenovou) definíciou slabiky³, podľa ktorej „každá skupina zvukov obsahuje toľko slabík, koľko je v nej relatívnych vrcholov sonórnosti“ (l. c. 193). Podľa tejto definície slabiku ohraničujú zvuky s najnižším stupňom sonórnosti medzi dvoma vrcholmi.

Pokiaľ ide o slovenské dvojhlásky *ia, ie, iu, uo*, ich jednoslabičnosť je daná tým, že majú len jeden vrchol sonórnosti. Medzi obidvoma komponentami nezaznieva prechodná spoluhláska, ktorá by nižším stupňom svojej sonórnosti tvorila slabičnú hranicu medzi dvoma samohláskovými vrcholmi (napr. výslovnosť *ija* alebo *üa* by bola dvojslabičná). Prvý komponent spomenutých slov. dvojhlások nevyslovuje sa totiž ako samohláska *i*, resp. *u* v iných polohách, lež ako konsonantické *j*, resp. *ü*.

Okrem dvojhlások *ia, ie, iu, uo* slovenčina nemá iných jednoslabičných samohláskových spojení. Všetky iné samohláskové skupiny (ako *ai, io, eu* ap.) vyskytujú sa v slovenčine len v složených slovách, pričom morfemický švík je práve medzi obidvoma samohláskami. Následkom tohoto morfematického rozhrania vyslovujú sa skupiny samohlások ako *ai, io, eu* ap. dvojslabične, každá z obidvoch samohlások patrí do inej slabiky (porov. napr. složeniny *zaistiť, vyorať, neurobiť*). Dokonca aj spojenia *ia, ie, iu, uo*, ak je medzi nimi morfematické rozhranie, vyslovujú sa dvojslabične, t. j. aj prvá komponenta vyslovuje sa ako samohláska (*vyabstrahovať, vyexpedovať, priučiť, spoluobyvateľ* ap.).

³ Porov. 13. kapitolu Jespersenovej *Lehrbuch der Phonetik*⁵ (1932), str. 90 a n.

Pokúsme sa po týchto úvodných poznámkach analyzovať samohláskové skupiny, ktoré sa môžu vyskytnúť v cudzích slovách.

I. Prvú skupinu tvoria spojenia *ia, ie, iu, uo*, ktoré možno stotožniť so slovenskými dvojhláskami. Stotožnenie skutočne nastáva, ak mu nestoja v ceste nejaké prekážky.

Tak v koncovke *-iar*, ktorá je niekoľkorakého pôvodu, hodnotíme *ia* vo všetkých slovách (i v cudzích) rovnako, a to ako dvojhlásku. Napr. v slovách: *fajčiar, farbiar, felčiar, figliar, garbiar, haviar, kaukliar* a i. Rovnako s krátkym *a*, teda s dvojhláskou *ia*, vyslovujú sa aj slová *breviar* a *kaviar* (v Pravidlách sa píše *breviár, kaviár*). Zo svojho rodného nárečia poznám slovo *šugiar* (to je nejaká detská hra; pôvod a presný význam tohoto slova však nepoznám).

Podľa dnešnej spisovnej normy píšeme skupinu *iú* (s dlhým *á*) v niektorých pádových koncovkách cudzích slov, a to v dat. a lok. pl. subst. ženského a stredného rodu, ako *gymnaziám, gymnáziách, konferenciám, konferenciách*, a v nom.-ak. pl. stredného rodu, ako *gymnaziá, štúdiá* ap. Myslím, že poučka o takomto spôsobe písania pochádza od Czambľa. Prevzal ju Damborský a po ňom všetky naše školské gramatiky, i Pravidlá slovenského pravopisu. Už pol storočia sa teda na školách učí, že v cudzích slovách máme písať koncovky *-iá, -iám, -iách*. A predsa ešte dnes každý priemerný inteligent napíše *-ia (štúdiá), -iam (konferenciam), -iach (organizáciach)*. Na základe svojich päťročných skúseností pri korigovaní rukopisov môžem povedať, že som sa nestretol s autorom, ktorý by bol dôsledne písal tieto koncovky tak, ako to žiadajú Pravidlá. Prevažná väčšina autorov (aspoň 90 %) bez rozdielu vzdelania píše tieto koncovky dôsledne s krátkym *a*.

Pravda, neprekvapilo ma, keď som sa s takýmto „nesprávnym“ písaním stretol aj u jazykovedcov, a to aj z kruhu matičných spolupracovníkov, ba aj v matičných vydaniach. Iba v poslednom čase osvojilo si niekoľko tlačiarenských korektorov v popredných tlačiarňach (vedie tu najmä martinský KÚS) platné pravopisné poučky natoľko, že tvary ako *intenciach, garanciam* ap. prekížu cez korektúry pomerne zriedka. Každý

tlačiarenský korektor mi však potvrdí, že okrem prác niekoľkých jazykovedcov a profesorov slovenčiny musí tieto tvary opravovať temer v každom rukopise. Príčina takejto povážlivej neznalosti pravopisnej normy bude zaiste vážna. Treba ju hľadať v norme samej.

Je známe, že cudzie slová sa „zdomáčuňujú“ od koncoviek. V každom jazyku je množstvo výrazov cudzieho pôvodu, ktoré už majú domácu koncovku, kým základ sa ešte cíti ako cudzí (napr. v slovenčine slovesá *terorizovať*, *aklimatizovať* sa ap., alebo tvary *funkčný*, *sociálny*, *atomový*, *citrónový* a mn. i., ktoré majú obvyklé koncovky slovenských prídavných mien *-ný*, *-ový*). To platí aj o spomenutej koncovke *-iar*.

Pri skloňovaní a časovaní prispôsobuje sa vlastne veľká väčšina cudzích slov viac alebo menej domácim „vzorom“. Len typicky cudzie slová ostávajú nesklonné (napr. v slovenčine *abonnement*, *resumé*, *klišé* ap.).

Preto nie div, že aj pri podstatných menách typu *gymnázium* a *garancia* pádové koncovky, ktoré sa podobaly pádovým koncovkám domácich slov, splynuly s týmito koncovkami. Inými slovami: v tvaroch *garanciam*, *konferenciam*, *pozíciám* ap. cítime tú istú koncovku ako v tvaroch *uliciam*, *dlaniam*, v tvaroch *garanciach*, *konferenciach*, *pozíciach* je obvyklá koncovka lok. pl. podst. mien žen. rodu vzoru „ulica“ a tvary *gymnázia*, *gymnáziam*, *gymnázia* majú tie isté koncovky ako tvary *vysvedčenia*, *vysvedčeniam*, *vysvedčeniach*.⁴ Potvrdzuje to aj obvyklá výslovnosť, ktorú už dlhší čas pozorujem (i v rozhlase).

Medzi jazykovou skutočnosťou, ako sa nám javí po fonologickom rozbere, a dnešnými pravopisnými zásadami vo veci písania spomenutých koncoviek je teda neshoda. A práve z tejto neshody nášho jazykového povedomia a pravopisných zásad vyplýva prekvapujúca skutočnosť, že väčšina inteligentov píše proti pravopisným zásadám tak, ako im diktuje jazykový cit.

⁴ Mohlo by sa namietat, že takémuto poňatiu odporujú prípady, v ktorých pred koncovkami *-ia*, *-iam*, *-iach* predchádza dlhá slabika (*gymnázia*, *pozíciám*, *pozíciach* ap.). Takáto event. námietka, vyslovená vzhľadom na rytmický zákon, platný v spisovnej slovenčine, nebola by však oprávnená, pretože aj v domácich slovách vyskytujú sa dvojhlásky po predchádzajúcej dlhej slabike (napr. v tvaroch *páľa*, *prútie*). Podrobne som o tom písal vo svojej štúdií o rytmickej zákon.

Zmena príslušného pravopisného pravidla je tu jediným východiskom. Spomenuté koncovky by sa potom písaly tak, ako ich vyslovujeme, takže by sme nepotrebovali osobitné pravidlo o ich písaní.

Pravda, aj koncovka *-ia* v cudzích slovách, ako *garancia*, *kolízia*, *fyziológia*, *evakuácia* ap., cíti sa ako dvojhláska. To isté platí aj o slovách *harpya*, *Líbya* a je zbytočné, aby sa písaly s *y*.

Vyššie bola zmienka o tom, že stotožnenie samohláskových skupín *ia*, *ie*, *iu*, *uo*, vyskytujúcich sa v cudzích slovách, so slovenskými dvojhláskami môže nastať, ak mu nestoja v ceste nejaké prekážky. O akých prekážkach tu môže byť reč?

Ako je známe, pre štruktúru jazyka je dôležité nielen to, aké fonémy obsahuje, ale aj to, ako sa jednotlivé fonémy k sebe radia, ako sa sskupujú. Dve jazykové štruktúry budú sa od seba líšiť aj vtedy, keby mali rovnaký inventár foném, ak zákony sskupovania foném budú v každom z obidvoch jazykov iné.

Podľa zákonov sskupovania foném nevyskytuje sa v spis. slovenčine v korenných slabikách sskupenie *d, t, n + niektorá z dvojhlások ia, ie, iu*. Pred týmito dvojhláskami bývajú len fonémy *ě, ě, ň*. V koncovkových slabikách sú, najmä v niektorých ľudových nárečiach, pomery odlišné, pretože sa v tvaroch, ako *tvrdie*, *zlatie*, *pekné*, vyskytuje aj spojenie *d, t, n + ie*. V spis. jazyku vyskytuje sa sskupenie *t + ie* v tvaroch *tie*, *tieto*. Podľa týchto skutočností možno usudzovať, že naše jazykové povedomie v skupinách *dia*, *die*, *díu*; *tia*, *tie*, *tiú*; *nia*, *nie*, *niú*, vyskytujúcich sa v cudzích slovách, ľahšie vyabstrahuje príslušné dvojhlásky, ak pôjde o koncové slabiky, než v slabikách korenných. Napr. v tvaroch, ako *melódia*, *melódie*, *melódiu*, *sympatia*, *sympatie*, *sympatiu*, *agónia*, *agónie*, *agóniu*, hodnotíme skupiny *ia*, *ie*, *iu* ako dvojhlásky, ako to ukazuje obvyklá jednoslabičná výslovnosť týchto skupín. Naproti tomu v korenných slabikách po spoluhláskach *d, t, n* vyslovujeme skupiny *ia*, *ie*, *iu* zpravidla dvojslabične. Napr. v týchto slovách: *diadém*, *diafragma*, *diafýza*, *diagnóza*, *diagonála*, *diagram*, *diachronia*, *diaklyzma*, *diakon*, *dialekt*, *dialog*, *dialýza*, *diameter*, *-tráľny*, *diastázia*, *diatéza*, *hendiada*; *diecéza*, *dieréza*, *dietetika*; *diurnista*; *tíara*; *Niagara*, *foniatria* ap. Nemôže tu

teda ísť o dvojhlásku. (Porov. ďalej o hodnotení skupín *ia*, *ie*, *ió*!)

V slovách cudzieho pôvodu, ktoré zdomácnely, nastaly pred dvojhláskami zmeny *d/ď*, *t/ť*, *n/ň*. Tak z lat. *diabolus* máme *ďiabol*, podobne sa vyvinuly tvary *Daňiel*, *aňiel*, *evaňielium*, *evaňielik*. Z ľudových nárečí poznám výslovnosť *ďiamant*, *ko-med'iant*. Spisovne sa vyslovuje podľa môjho pozorovania *diamant* (dvojslabične), *komediant* (trojslabične). Slovo *diana* som počul vždy vyslovovať s *d*, ale dvojslabične (teda *diana*, nie *dijana*).

Zákony sorskupovania foném rozhodujú teda o spôsobe hodnotenia samohláskových skupín v cudzích slovách.

Druhý rozhodujúci moment je morfeatické rozhranie. Skupinu dvoch samohlások nikdy nehodnotíme ako dvojhlásku, ak je medzi obidvoma samohláskami morfeatický švík. Napr. v slove *antialkoholik* patrí *i* nesporne do inej slabiky než nasledujúce *a*. Podobne napr. slová *duo*, *fluor* vyslovujeme dvojslabične, hoci by teoreticky bolo možné stotožniť skupinu *uo* s príslušnou slovenskou dvojhláskou. V uvedených dvoch slovách cítiť sa však koncové *-o* a *-or* ako sufíxy (pri *duo* sufíx nom. sg. vzoru „mesto“, pri *fluor* ide o sufíx *-or*, ktorý je veľmi častý v cudzích slovách, ako *teror*, *kantor*, *direktor*, *senátor*, *motor* ap.), takže medzi samohláskami *u—o* je morfeatický švík. Ostatné cudzie slová so skupinou *uo* sú v slovenskom kontexte pomerne vzácné.

Pri ostatných cudzích slovách, o ktorých ešte nebola reč, možno konštatovať — pokiaľ ide o hodnotenie samohláskových skupín — prinajmenej isté tendencie. Po prekontrolovaní svojho materiálu odvažujem sa vysloviť aspoň dve zásady: 1. *Pravdepodobnosť diftongického hodnotenia samohláskových skupín ia, ie, iu, uo je tým väčšia, čím ďalej je samohlásková skupina od začiatku slova a čím bližšie je ku koncu slova* (prípady s morfeatickým švíkom medzi obidvoma samohláskami sa vylučujú). 2. *Pravdepodobnosť diftongického hodnotenia spomenutých samohláskových skupín je tým väčšia, čím menej sa slovo cíti ako cudzie*.

Tak napr. v slovách *Aziat* (2 slabiky), *Buriat* (2 slabiky), *biliard* (2 slabiky), *briliant* (2 slabiky), *fašiangy* (3 slabiky),

foliant (2 slabiky), *furiant* (2 slabiky), *chiliada* (3 slabiky), *Iliada* (3 slabiky), *kiahne* (2 slabiky), *klaviatúra* (4 slabiky), *leviatan* (3 slabiky), *miliarda* (3 slabiky), *myriada* (3 slabiky) vyslovuje sa skupina *ia* podľa mojich pozorovaní jednoslabične, to znamená, že ju hodnotíme ako dvojhlásku.⁵

Naproti tomu napr. v slovách *fiaker*, *fiala*, *fialka*, *fialový*, *fiasko*, *hyacint*, *hyaloplazma*, *chiazma*, *kyanid*, *Klia*, *pianista* a i., v ktorých je skupina *ia* v prvej slabike, vyslovuje sa táto skupina dvojslabične (-*iä*-).⁶ V mojom rodnom nárečí (severne od Topoľčian) vyslovuje sa takýmto spôsobom napr. aj slovo *ľalia* (*ľaliä*, 3 slabiky). Táto výslovnosť slova *ľalia*, ktorú si neviem vysvetliť, odporuje obidvom spomenutým tendenciám, ktoré sa uplatňujú pri hodnotení samohláskových skupín v cudzích slovách, a odporuje aj obvyklej jednoslabičnej výslovnosti koncovkej skupiny *ia* v iných slovách ženského rodu, ako *garancia*, *geologia*, *melódia*, *ceremónia*, *buržoázia*, *hierarchia*, *terapia* ap.⁷

O skupine *ie* platí *mutatis mutandis* to isté, čo bolo povedané o skupine *ia*. Pokiaľ nejednajú prekážky v radení foném alebo v morfeatickom složení, hodnotíme tieto skupiny ako dvojhlásky, napr. v slovách *hygiēna*, *koeficient*, *chemikálie*. Niekedy vyslovujeme skupinu *ie* jednoslabične dokonca aj v prvej slabike slova (napr. v slovách *hierarchia*, *hieroglyf*, *hierokracia*, *Hieronym*, *hyēna* — je nápadné, že tu všade ide o polohu po spoluhláske *h*, kým po iných spoluhláskach býva výslovnosť skupiny *ie* v prvej slabike slova dvojslabičná, napr.

⁵ Temer všetky doklady, ktoré v tejto štúdii uvádzam, čerpám z pravopisného slovníka Pravidiel slovenského pravopisu. V Pravidlách neposudzuje sa otázka hodnotenia dvojhlások v cudzích slovách s jednotného hľadiska. Tak napr. prídavné meno *buriatky* píše sa s krátkou koncovkou *-y*, to znamená, že sa predchádzajúca slabika, t. j. skupina *ia* hodnotí ako dĺžka čiže ako dvojhláska (porov. rytmický zákon!), naproti tomu slová *aziatský*, *komediantský* sa v Pravidlách píše s dlhým *-ý*, t. j. predchádzajúca slabika sa hodnotí ináč než dĺžka (= ináč než dvojhláska). Takýchto nedôsledností je v Pravidlách viacej.

⁶ V slove *kiahne* vyslovuje sa skupina *ia*, hoci je v prvej slabike, jednoslabične, pretože ide o slovo celkom zdomácnelé.

⁷ Výslovnosť slova *Mária* je dvojaká. V bežnej reči je toto slovo dvojslabičné, t. j. koncová skupina *ia* sa číta ako dvojhláska. Naproti tomu v cirkevnom speve sa zreteľne rozdeľuje *Má-ri-ä*, takže na každú samohlásku pripadá iná nota.

v slovách *klient, pieta, pietizmus, kvietizmus*). V koncovke *-ier* je vždy dvojhláska, podobne ako v koncovke *-iar*, o ktorej bola reč vyššie. Napr. v slovách *halier, inžinier, pilier, pionier, gavalier, golier, granatier, hofier, hotelier* ap. Aj slová *atelier, foxterier* a *gondolier* by sme mali písať s krátkym *e* (nie *ateliér, foxteriér, gondoliér*, ako je v Pravidlách).

Skupina *iu* v jednoduchých cudzích slovách je pomerne zriedkavá. Najčastejšia je v koncovke *neutier* na *-ium* (*gymnázium, delírium, diárium*). Rozumie sa, že sa tu skupina *iu* hodnotí ako dvojhláska. To platí napr. aj o slove *báryum*, preto je zbytočné písať tu *y*.

O hodnotení skupín *ia, ie, iu* v polohe po spoluhláskach *d, t, n* bola reč vyššie.

V cudzích slovách vyskytuje sa ešte jedna podobná samohlásková skupina, ako sú dvojhlásky *ia, ie, iu*. Je to skupina *io*. Výslovnosť slov, obsahujúcich túto skupinu, ukazuje opäť na dve obdobné kategórie, aké sme pozorovali pri skupinách *ia, ie, iu*. V prvej slabike slova vyslovuje sa aj skupina *io* (resp. *yo*) dvojslabične (napr. v slovách: *fiola, viola, kiosk, myopia, pionier*), v ostatných slabikách jednoslabične (napr. v slovách: *ážio, disociovať, embryo, -nálny, expresionizmus, fyziognómia, fyziológia, gloriola, goniometer, fóliový, Helios, Kaliopa, karfiol*). Jednoslabičná výslovnosť je realizáciou fonologického hodnotenia *j + o*, dvojslabičná výslovnosť predstavuje skupinu *ijo*. Jednoslabičnú výslovnosť skupiny *io* nemôžeme hodnotiť ako dvojhlásku, pretože dvojhláska *io* v spisovnej slovenčine nejestvuje. Ide tu však o hodnotenie, ktoré je dvojhláskam veľmi blízke, čo vyplýva z blízkeho fonologického pomeru foném *i—j* v spisovnej slovenčine.⁸

Pravdaže, soscupenia *i* s nasledujúcou *dlhou* samohláskou (*iá, ié, iú, ió*) nemožno stotožniť so slovenskými dvojhláskami, ktorých druhý komponent je vždy krátky. Najčastejšie sa vyskytuje skupina *iá* (napr. v slovách: *diárium, disociácia* a v mnohých iných slovách na *-iácia, faustiáda, fiála, geniálny, Dioklecian, Indián, gvardián, gladiátor, Eliáš, Jeremiáš, jere-*

⁸ Moja rukopisná štúdia o fonologickom pomere foném *i—j* v spisovnej slovenčine leží, bohužiaľ, už štyri roky v redakcii časopisu *Linguistica Slovaca*.

miáda, kartuzián, mariáš, mesiáš, medián, sociálny a i.), zriedkavejšia je skupina *ió* (napr. v slovách: *avión, batalión, bilión, milión, Etiópia, seriózny* a v mnohých iných slovách na *-iózny*), veľmi zriedkavé je *ié* (*diéta, bariéra, kariéra*) a skupinu *iú* som vo svojom materiáli vôbec nenašiel.⁹

Ako hodnotíme tieto skupiny s dlhými samohláskami?

Sú celkom tri možnosti: 1. hodnotenie *i + a*, na ktoré ukazuje písaná forma, 2. hodnotenie *ijá* (výslovnosť s prechodnou spoluhláskou *j*, resp. *i*) a 3. hodnotenie *já*. V jednotlivých prípadoch je veľmi ťažko rozhodnúť, ktorá z týchto troch možností je jazykovej skutočnosti najbližšia. Na rozdiel od našich gramatikov nepokladám za samozrejmé, že sa tu naše hodnotenie kryje s písanou podobou. Podľa mojich pozorovaní nie je ani výslovnosť všetkých takýchto slov rovnaká. V prvej slabike slova, najmä po spoluhláskach *d, t, n*, vyslovujeme zpravidla dvojslabične *ijá* (*dijárnum*), naproti tomu vnútri slova vyslovujeme *já* (*medján, genjálnosť, jeremjáda*). To má hlboké príčiny v zákonoch radenia foném v slovách domáceho pôvodu. Skupina *spoluhláska + j* môže sa totiž v slovenčine vyskytnúť len na morfeickom švíku, t. j. — ak odhliadneme od predpôn *v-* a *z-* (s ktorou vo výslovnosti splynula aj pôvodná predpona *s-*) — len vnútri slova. Preto aj v cudzích slovách môže sa skupina *spoluhláska + j* vyskytnúť len vnútri slova. — O výslovnosti dvojslabičného *iá* (*ié, ió*) bez prechodného *i* medzi obidvoma samohláskami chcem len pripomenúť, že je temer nemožná, alebo aspoň neprirodzená.

O skupine *uo* bola reč vyššie. Je to skupina pomerne veľmi zriedkavá.

II. Všetky ostatné samohláskové skupiny cudzích slov hodnotíme ináč než dvojhlasý. Treba tu však rozoznávať dva druhy prípadov. Do prvej skupiny patria také prípady, v ktorých aj s fonologického hľadiska máme do činenia s dvoma susediacimi samohláskami. Druhú skupinu tvoria prípady,

⁹ Výslovnosť niektorých z týchto slov nie je doteraz ustálená. Tak slová na *-ión* veľmi často počujem vyslovovať s krátkym *o* (*avion, batalion, bilion, millon*, vlastne *avjon, bataljon* atď.). Iba „učené slová“ *ión, anión, katión* majú výslovnosť *-iôn*.

v ktorých sa sice píše vedľa seba znaky pre dve samohlásky, ale ich fonologické hodnotenie je *samohláska + spoluhláska*. (O možnosti fonologického hodnotenia *'spoluhláska j + samohláska* bola už reč vyššie.)

Do prvej skupiny prípadov patria prirodzene všetky zdvojené samohlásky *aa* (*aá, áa*), *ee* (*eé, ée*), *ii* (*íi, íi*), *oo* (*oó, óo*), *uu* (*úú, úu*). Napr. *Naarden* (miest. meno), *féria*, *kooperácia*, *kooptácia*, *koordinácia*, *zoologia* ap. Skupiny *ii* a *íi* vyskytujú sa najmä v koncovkách: v *partii*, *agónii* ap., v gen. pl. tých istých slov *partii*, *agónii* a podstat. mien stred. rodu typu *gymnázium: gymnázií, evanjelií* ap. Podobne skupina *uu* vyskytuje sa v koncovkách slov na *-uum* (*individuum, vákuum*) a *-ua* (*kongruu*, 4. p. jedn. č.). Všetky tieto zdvojené samohlásky vyslovujeme dvojslabične, t. j. tak isto, ako zdvojené samohlásky na rozhraní morfém alebo slov domáceho inventára (*doorať, pri inom* ap.).

Ale aj väčšinu iných samohláskových skupín hodnotíme v shode s grafikou ako dve samohlásky a vyslovujeme dvojslabične.

Tak okrem *aa* vyskytujú sa dvojslabičné skupiny:

ea, resp. *eá* (*idea, ideál, Galilea, genealogia, Guinea, Chaldea, Judea, Korea, Lea, Medea; lineárny, cereálie, kreácia, kreatúra, Eneás* — správne by sa malo písať *Eneas*, ap.);

oa, resp. *oá* (*boa, hydroavión, chloazma, kloaka, koadjutor, koalícia*, podobne sa vyslovuje *foajé* — písané *foyer*; *buržoázia, budoár, kontoár, kuloár* ap.);

ua, resp. *uá* (*dualizmus, individualizmus, eventualita*, všetky feminína na *-ua*, ako *kongrua; guáno, graduál, -ny, rituál, -ny* ap.).

Okrem *ee* vyslovujú sa dvojslabične aj skupiny:

ae (*Faeton*, složeniny s *aero-*, ako *aerostatika, aerodrom* ap.);

oe (*hydroelektroterapia, indoeuropský, kanoe, koedukácia, koeficient* ap.);

ue (*duel, dueto, influenza, muezín, Jozue* ap.).

Okrem *oo* sú opäť dvojslabičné aj skupiny:

ao, resp. *aó* (*faraón, kakao, kaolín* ap.);

eo, resp. *eó* (*archeologia, blazeovaný, eocén, eozín, homeo-*

patia, kreozot, Leon, leopard, Leopold, meteor; eón, chameleón ap.).

O skupinách *ia, ie, iu, io, uo* bola reč vyššie.

Celkom ináč než uvedené skupiny treba však hodnotiť spojenia samohlások *a, e, o* s nasledujúcim *i* alebo *u*. Slovenčina, ako vieme, nemá — s fonologického stanoviska — tzv. klesavé dvojhlasý typu *ai, au*. Naproti tomu spojenia *samohláska + j* alebo *v sú* v slovenčine v rámci jednej morfémy časté. Nedostatok klesavých dvojhlasok v slovenčine umožňuje, že sa skupiny *samohláska + j*, resp. *samohláska + v* môžu vyslovovať ako *ai*, resp. *au* (*dávai, pravda* ap.). Nemôže totiž nastať kolízia skutočných klesavých dvojhlasok a skupín *samohláska + j*, resp. *samohláska + v*. Spomenutej výslovnosti *ai*, resp. *au*¹⁰ prispôboby sa, pravda, v cudzích slovách nielen skupiny *aj, ej, av, ev* ap., ale zväčša aj samohláskové skupiny, ako *ai, ei, oi*, resp. *au, eu, ou*, pokiaľ tomu nebránili morfológické príčiny. Pre takéto samohláskové skupiny v cudzích slovách je totiž so stanoviska slovenského jazykového povedomia možné len dvojake hodnotenie: alebo tieto skupiny stotožňujeme s podobnými dvojslabičnými samohláskovými skupinami, ktoré sa v slovenčine vyskytujú na rozhraní morfémy, alebo ich stotožňujeme s takými skupinami foném, ktorých výslovnosť je najbližšia. A to môžu byť v slovenčine len skupiny *samohláska + j*, resp. *samohláska + v*. Uskutočňujú sa obidve tieto možnosti.

V prípadoch, v ktorých sa cudzie slovo v povedomí hovoriacich zreteľne rozkladá na niekoľko morfematických jednotiek, a to tak, že morfematický švík je práve medzi obidvoma komponentami samohláskových skupín *au, eu, ai, ei* ap., vyslovujú sa spomenuté skupiny dvojslabične, t. j. hodnotia sa ako dve heterosylabické samohlásky. To platí nielen pre slová složené, ako *indoiránsky, koitus* ap., ale aj vtedy, ak druhý komponent samohláskovej skupiny (*i* alebo *u*) je začiatočnou samohláskou nejakého produktívneho sufixu. Napr. v slovách *múze-um, jubile-um, lýce-um, linóle-um, mauzóle-um* ap. sa od príslušného základu zreteľne vydeľuje sufix *-um*, známy z mnohých iných slov, v ktorých je pred *-um* spoluhláska (*fór-um, publik-um*). —

¹⁰ Písmeno *a* tu značí ktorúkoľvek samohlásku.

Alebo v tvaroch ak. sg. *ide-u*, *Galile-u* ap. vydeľuje sa tá istá koncovka, ktorú má ak. sg. domácich feminín (*ryb-u*, *ulic-u* ap.). — Podobne v slovách, ako *prozaik*, *heroik*; *mozaika*; *del-toid*, *celuloid*, *aneroid*, *elipsoid*; *Eneida*; *egoista*, *kanoista*; *ka-zuistika*; *altruizmus*, *egoizmus* ap. abstrahujeme sufixy *-ik*, *-ika*, *-id*, *-ida*, *-ista*, *-istika*, *-izmus*. Vo všetkých týchto a podobných prípadoch vyslovujeme príslušnú samohláskovú skupinu dvojslabične.¹¹

Naproti tomu je mnoho iných cudzích slov, v ktorých sa síce píše tie isté skupiny písmen *ai*, *oi*, *au*, *ou* ap., ale výslovnosť týchto slov ukazuje, že tu nejde o dve samohlásky, lež o skupiny *samohláska + j*, resp. *samohláska + v*. Tak napr. v slovách *email*, *emailový*, *detail*, *detaillný*; *essay* (= *esej*), *hockey* (= *hokej*), *eidografia*, *eidetika*; *liftboy*; *fluidum* ap. vyslovujeme skupiny *ai*, *ei*, *oi*, *ui* jednoslabične a pretože slovenčina nemá klesavé dvojhlásky, hodnotíme tieto skupiny ako spojenia *samohláska + j*. To platí, pravdaže, aj o vlastných menách typu *Jókai*, *Matulay*, *Dubay*, *Stráňai*, *Prónay*, *Velčey* ap. Pri skloňovaní týchto mien by sa mali používať tvary *Jó-kaia*, *Jókaiovi*, *Jókaiom* ap. (tak ako skloňujeme *hockey-hockeya*, *essay-essaya* ap.), nie *Jókaiho*, *Jókaimu*, *Jókaim* ap.

Obdobne vyslovujeme jednoslabične aj skupinu *au* a hodnotíme ju ako *a + v*. Napr. v slovách: *auto*, *augur*, *inaugurácia*, *faun*, *Faust*, *flauta*, *hydraulický*, *kaucia*, *Kaukaz*, *kaukľiar*, *klauzula*, *klauzúra*, *Laura*, *Maur*, *mauzóleum*, *trauma* ap. Nejde tu teda o dvojhlásku *au*, ale ani o skupinu dvoch samohlások. Preto napr. gen. pl. slov *auto*, *flauta* znie *út*, *flút* (s podobnou výslovnosťou ako v tvare *právď* od *pravda*), nie *aut*, *flaut*, ako sa píše v Pravidlách.¹²

¹¹ Výslovnosť slov typu *kazein*, *kodein* nie je ustálená. Podľa písomnej praxe lekárov usudzujem, že sa tu vyslovuje jednoslabičné *ei*, resp. *ai*, teda: *kazein*, *kodein*, *kofein*, *kokaín* (dokonca aj v Pravidlách s krátkym *i*), *fenolftalein* ap. Preto tu nepokladám písanie s dlhým *i* za správne, alebo, presnejšie povedané, spôsob písania neshoduje sa tu s výslovnosťou. — Naproti tomu napr. v slove *Beduin* (v Pravidlách s krátkym *i*) vyslovuje sa dlhé *i*, t. j. ide tu o sufix *-in*.

¹² Opäť sa tu stretávame s nejednotným stanoviskom autora Pravidiel. Podľa tvarov *aut*, *flaut* sa dá usudzovať, že autor Pravidiel pokladal skupinu *au* za dvojhlásku (preto sú aj v gen. pl. obidva komponenty krátke), naproti tomu tvar *faunský* (s dlhým *y*) nasvedčuje, že

Analogicky by sa dalo očakávať, že aj skupiny *eu* a *ou*, pokiaľ ich nerozdeľuje morfémičský švík, budeme vyslovovať jednoslabične a hodnotiť ako $e + v$, resp. $o + v$. Ale vo svojom materiáli som jednak vôbec nenašiel doklady na skupinu *ou*, jednak sú tu slová, v ktorých je skupina *eu* — aspoň v mojej výslovnosti — dvojslabičná, napr. vo všetkých slovách gréckeho pôvodu, složených so začiatočným *eu-* (*eudaimonizmus*, *eufemizmus*, *eutanázia*, *eurytmia* ap.; ak sa nemýlim, podobne sa v slovenčine vyslovuje aj slovo *Európa*). Zdôrazňujem, že tu môže ísť (okrem slova *Európa*) o individuálnu výslovnosť, v ktorej sa tieto, prípadne aj niektoré iné slová (napr. *epizeuxa*, *pentateuch*, *farmaceut*, *zeugma*) vymykajú z bežných pravidiel výslovnosti pre svoju „citátovú“ povahu. V tomto bode bude treba ešte podrobnejšie skúmanie. Zaiste sa tu budú uplatňovať aj zákony sskupovania foném, prípadne zákony delenia slov na slabiky. Ani vplyv písma nemožno vylučovať. Nesporne jednoslabičná je skupina *eu* napr. v slove *reuma*. V mojej výslovnosti to platí napr. aj o slovách *leukémia*, *pleuritída*.

Záverom chcem ešte zdôrazniť dve veci.

1. Pokiaľ ide o výskyt a používanie dvojhlások, slovenské jazykové územie nie je jednotné, ale sa člení na množstvo menších alebo väčších oblastí. Preto ani hodnotenie samohláskových skupín v cudzích slovách nebude u všetkých Slovákov rovnaké. Tú istú samohláskovú skupinu ináč bude hodnotiť príslušník nárečia, ktoré vôbec nemá dvojhlások, a ináč príslušník nárečia, ktoré má dvojhlásky atď. Mne tu šlo o hodnotenie so stanoviska systému spisovnej slovenčiny.

2. Preskúmaním príslušného materiálu sa ukázalo, že nemožno posudzovať rovnako všetky cudzie samohláskové skupiny, ako sa to chybne robilo v našich gramatikách od Czambly doteraz. Rozhodujúcim kritériom je tu pomer výslovnosti príslušnej cudzej samohláskovej skupiny k výslovnosti viac alebo menej blízkych fonematických skupín v slovenských slovách.

autor Pravidiel nepokladal tu skupinu *ou* za dvojhlásku, ináč by bol tento tvar písal s krátkym *-y* (podľa rytmického zákona).

I keď si nenárokujem definitívne rozriešenie celého problému, myslím, že nevyhnutným predpokladom tu bolo také roztriedenie materiálu, aké som podal.*

Vkladné samohlásky v slovenčine

JOZEF ORLOVSKÝ

Nijaká gramatická poučka nemôže byť dosť zdôvodnená a presvedčivá, keď sa nezakladá na dostatočne spoľahlivom a vyčerpávajúcom množstve preštudovaného materiálu. Z jedného alebo niekoľkých jazykových faktov nesmieme ešte generalizovať na celý jazykový systém, pretože pri takomto postupe stretávame sa obyčajne s mylným záverom.

K takémuto celkom mylnému záveru prišiel aj Štefan Peciar, keď tvrdí, že v slovenčine okrem vkladného *-e-*, *-o-*, *-ie-*, *-ô (uo)-*, *-á-* je aj vkladné *-i-*¹, čo, pravda, odporuje duchu a

* Túto štúdiu som predniesol na schôdzke Bratislavského lingvistického krúžku 4. novembra 1946. V diskusii po mojej prednáške sa ukázalo, ako som predpokladal, že sa mnohí z členov Bratislavského lingvistického krúžku nestotožňujú s mojím názorom na hodnotenie samohláskových skupín v cudzích slovách. Túto rôznosť názorov pripisujem na vrub pestrej nárečovej členitosti slovenského jazykového územia, pokiaľ ide o výskyt a fungovanie diftongov v jazykovom systéme, ako som sa o tom zmienil v závere svojej štúdie. Ďalej sa ukázalo, že stanovenie objektívneho kritéria pre riešenie našej otázky stroskotáva na nedostatku štrukturálnej (fonologickej) definície pojmu slabiky. Preto som dospel k presvedčeniu, že jedinou objektívnou metódou na riešenie tejto otázky ostáva nateraz metóda experimentálnej fonetiky, totiž fonografické zápisy výslovnosti príslušných cudzích slov a ich porovnanie so zápsmi výslovnosti domácich slovenských slov. Touto metódou bude treba preskúmať výsledky mojej štúdie, ktorú uverejňujem ako podnet k vecnej diskusii.

Odmietam však vopred nevecné výpady takého druhu, ako urobil v XII. roč. SR Dr. J. Orlovský, ktorý prosto tvrdí, že „Peciar, ... ktorý strávil roky v Prahe ..., nedisponuje dostatočným jazykovým citom a vedomím pre správnu apercepciu kvantity analytickej, ani kvantity syntetickej“. Nemám naozaj čas, aby som takého tvrdenie niekomu vyvracal. Nemôžem si však odpustiť, keď je už reč o jazykovom citení, aby som autorovi nepripomenul, že Slováci jazykovým citom „nedisponujú“, Slováci jazykový cit majú alebo nemajú.

¹ Poznámka k takzvaným vkladným samohláskam, SR XII, 86—91.

systému slovenského jazyka. Veľké množstvo dokladov svedčí o opaku tohto tvrdenia, t. j. o nejestvovaní vkladného *-i-* v slovenčine.

Už v minulom ročníku tohto časopisu v súvislosti s inou otázkou zmienil som sa mimochodom² aj o frekvencii tvarov s vkladným *-á-* v gen. pl. typu *žena* a *mesto*. Nesúhlasil som s Peciarovou mienkou, ako by tvary s vkladným *-á-* boli v dnešnej spisovnej slovenčine zriedkavé, popripade, že by sme ich už dnes cítili ako nepotrebné archaizmy. Naopak, tvary s vkladným *-á-* sú ešte i dnes živé a užívajú ich nielen naši súčasní spisovatelia, ale i novinári, ako vidíme z týchto dokladov: O chlieviky otierala sa voda, vpíjala sa do strieborných *dosák*, farbila ich na čierne (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 64), Vyšľahly plamene v treskote brvien, *dosák* a zemnej smoly (Figuli, Babylon IV, 62), Dva rady bronzových *dosák* po celej zdĺžine... budú zobrazovať márný boj Peržanov... (tamže 98), Až roku 1495. je zavedená čeština i v Prahe do takzvaných zemských *dosák* (Trňovskí, K rečovej otázke Slovákov 162), Ani zahodené šteňatá váľaly sa deti: i holé, i pozakrúcané do *handár* (SP 47, 430), Maliarovi smrdia prsty a čas uplynie mu v krájaní *handár* (Boleslav Prus, Faraon II, 13), Údaje o výmere osevných plôch podľa *karát* samozásobiteľov... (Budovateľ IX, č. 5, str. 1), Pálila na počesť bohov voňaviny a vyzvedala skrytosti z hladiny misy a *kvapák* oleja (Figuli, Babylon II, 157), Najedly sa do sýtosti neslýchaných *jedál* (Mária a Ján Dub, Slnečný voz 43), Dávam pri hostinách začínať s podávaním *jedál* (Figuli, Babylon III, 124), Jedol z *jedál* pri tom dreve uvarených i sám Sedmík (Urban, Hmly na úsvite 397), Ženy odopínaly si vzácne brošne a spony z odedzí... a sieťky z bielych, belasých a žltých *perál* (Figuli, Babylon III, 100), [Pilot] pokúsil sa... prepašovať šnúry umelých *perál* (Čas IV, čís. 91, str. 3), Krehké guľôčky *perál* zadružďaly pod ňou, ale to nepobadal (Figuli, Babylon IV, 54), Sníval o dlhých niťach, čo sa mu ovíjajú okolo krku ako šnúrkky *perál* (Jan Domasta, Ženilo sa motovidlo 40), Lovci hlinených *perál* (názov Janšákových essayí), Plody sú zelené kôstkovice veľkosti *slí-*

² *Množný genitív vzoru ryba*, SR XII, 154—155.

vák (Novacký, Botanika 199), [Zviera] udrelo už len do prázdnych *laták* (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 44), Svojím postojom len ženú vietor do *plachát* nepriateľa (Čas III, č. 264, str. 5), Vo výrobe *tehál* nevyskytly sa v poslednom čase nijaké rušivé momenty (Budovateľ VIII, č. 51—52, str. 2), Hľadel bezcieľne na povalu zo sušených *tehál* (Figuli, Babylon III, 27), Sbor povereníkov... sa usniesol obmedziť používanie pálených *tehál* (Čas IV, č. 80, str. 14), Tieto moderné stroje... nahradia až niekoľko *stovák* robotníkov (Čas IV, č. 86, str. 3), V spoločnosti vyhadzoval peniaze z *vrecák* (Sobrané spisy Hany Gregorovej, sv. I, str. 70), Reparačné dodávky sú financované z *vrecák* britského a amerického poplatníka (Čas IV, čís. 91, str. 1).

Peciar tvrdí, že v doterajších slovenských gramatikách neuvádza sa medzi vkladnými hláskami vkladná hláska *-i-*, čím sa jej existencia obchádza. V skutočnosti ide tu o fakt, že vkladné *-i-* nejestvovalo a nejestvuje v dnešnej spisovnej slovenčine, a preto nemohlo byť v gramatikách o ňom zmienky. O tejto otázke sa už dávnejšie písalo (r. 1932) pri polemikách³, ktoré vznikly okolo Pravidiel slov. pravopisu z r. 1931, takže otázka vkladného *-i-* nie je neznáma v odbornej slovenskej jazykovednej spisbe. Lenže ani s Bartkovými vývodmi nemožno celkom súhlasiť. Avšak prípady na vkladné *-i-*, ktoré uvádza Peciar z Pravidiel (1940) (napr. *jedináčik*, *-čka*, *lalôčik*, *-čka*, *oblôčik*, *-čka*) vyvierajú z nepochopenia základných štruktúrových hodnôt slovenského jazyka. Treba ich zaradiť do radu ostatných omylov Peciarových, ktorý sa dal zviest' niektorými omylmi Pravidiel (ako napr.: v Pravidlách je lok. sing. *o geometri*; gen. plur. *Horniak*; *Dnepr* atď.). Tento pseudoprobém vo svetle štruktúrálnej vedy sa dá ľahko odstrániť. Otázku s definitívnou platnosťou a presvedčivo rieši solidný materiálový a štruktúrálnej rozbor dokladov v slovenských nárečiach i v spisovnom jazyku.

Západoslovenské nárečia poznajú deminutíva iba s príponou *-(č-)ek*, kde *-e-* je pohyblivé, napr. *boček* (Smolinské), *čoviček* (Stráže n/Myj.), *syneček* (Šaštín), *ftáček* (Čáry). Po-

³ V. Vážný, SMS IX, 13, a H. Bartek, Kultúra IV, 257 a n.

dobný stav je aj vo východoslovenských nárečiach: *zobaček* (Michalovce), *milaček* (Úbrež), *zajaček* (Strážske). V stredoslovenských nárečiach je *-čík*, *-čok*, *-ček*: *korbáčik*, *-čika* (Bystrička), *židáčik*, *-čika* (Staré Hory), *obľučok*, *-čka* (Michalová), *púčok*, *-čka* (Brezno n/Hr.). Doklady na *-ček* s pohyblivým *-e* zo stredoslovenských nárečí nemám. V gemerských nárečiach, ktoré sú okrajovými nárečiami stredoslovenskými, je *-šik* < *-čík*, *-šok* < *-čok*. V prípadoch, keď sa deminutíva končí na *-šik* < *-čík*, *-i-* je nielen v nom. sing., ale vo všetkých pádoch, a keď je prípona *-šok* < *-čok*, *-o-* je pohyblivé, napr. *ftášika*, pl. *ftášiki*, *ftášok*, *ftáška*, pl. *ftáški* (Revúca), *neborášika* (Mokrá Lúka), *zajášiki* (Muráň), *zajášok*, *zajáški* (Mur. Dlhá Lúka), *mesášika*, *mesášok*, *mesáška* (Ratková), *potvašok*, *potvaška* (potôčik), *potvašik*, *potvašika* (Revúčka).

Doklady z literatúry:

Bratia vyhľadávajú pod kameňom akési *červiačiky* (Martinka, Predkovia 57), Niekedy i vlas pripevňujú na *červiačika* (tamže 84), Rozprával svojmu priateľovi, poslancovi Radlákovi, *človiečikovi* malého, ale pevného a širokého vzrastu (SP 52, str. 151), *Človiečika* nebolo vidno (SP 52, str. 431), Nevedomky vychytávala *drúčiky* (Hronský, Jozef Mak 81), Cítil som, ako sa mi ruka s *drúčikom* trasie (L. Bešeňovský, Biele dni 204), Z bukového *drúčika* sa vypilovala nová klanica (tamže 203), Zahrotené *drúčiky* ho nepustily von (Bednárík, Ludové poľovníctvo 52), Na oba boky súdka som dal po jednom *drúčiku* (Roľnícke noviny 11, č. 4, str. 83), Kým búrka ustane, vysušia sa vám šaty na *drúčiku* (SP 52, str. 151), Oboznámiť sa treba... s *háčikmi* a figľami (Hanus, Rozhľadanie 63), Prísavkami a *háčikmi* sa zachytáva pásomnica o črevnú sliznicu (Ferianc, Zoologia 52), Hlaváčov i dvadsať nastýkané na *háčiku* (Tajovský, Smutné nôty 74), Chytá *chrobáčikov* (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 98), Vzala mu z ruky *chrobáčika* s červenými krídlami (Figuli, Babylon III, 70), Po dlážke, po lavici pričupení *chrobáčici* (sic!) (Živena 37, str. 24), Deti *jedináčikovia*... nemajú dosť príležitosti hovoriť so seberovným (Slovák XXV, čís. 274, str. 11), Zakýval Jergušovi *klobúčikom* (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 122), Žmurkal zpod *klobúčika* (tamže 117), Ich srdiečka sú ako malé *koláčiky* (SP 52, str. 431),

Chcel dožiťiť zo svojho *koláčika* (tamže 431), Ku *koláčikom* prikladá i chlpy z losej hrivy (Martinka, Predkovia 78), Na tie misky kladie *koláčiky* (tamže), Pripravila *koláčikov* pre dedkov (tamže), Kúpil som v dedine korčule... za štyri *klúčiky* s dierkami (Ondrejov, Zbojnícka mladost' 22), Nie je bez príčiny *miláčikom*... slovenskej mládeže (Historický sborník IV, str. 133), Žena sadá za nízky stolček berúc do rúk *máčika* (Chrobák, Drak sa vracia 33), Šafrán býva porušovaný sušenými kvetmi *mesiačika* (Grman, Náuka o tovare 116), Želka bývala *miláčikom* na fare (Vansová, Rozprávky a črty 13), Či neblýsne myslou matky na prvé štebotanie *miláčika* (Michal'ský, Spoločenský lexikon 57), Nanai postavili medzi ženy, určené... *miláčikovi* všetkých bohov, Kýrovi (Figuli, Babylon IV, 209), Padli pred tvárou... *miláčika* perzského ľudu (Figuli, Babylon III, 112), *Letáčiky* budú rozhodené po Slovensku (Jesenský, Cestou k slobode 148), Pozoruhodné snahy... sa zračia v *letáčiku* (Lukáč, Kam ho položili 13), Vpijali sme sa očami do sožlklého *letáčika* (Gacek, Sibírske zápisky 162), Hľadím, hľadím..., ale nikde nebaď ani *vtáčika* ani *letáčika* (Kalinčiak, Reštavrácia 111), A nemilosrdne ho vyhnal z lúky a bieleho vtáčika-*neboráčika* rozšliapaľ (Mária a Ján Dub, Slnčný voz 56), Zajace... začaly prudko pohybovať *ňucháčikmi* (Ondrejov, Zbojnícka mladost' 23), Dym tymiánu vznáša sa v *obláčikoch* ku klenbe (L. Bešeňovský, Biele dni 149), Dom mali bohatý: čierna chatľčka, *obláčiky* maličké, len vo jedno (Živena 37, str. 23).

V prípadoch *oblak*, *oblok* deminutívum sa často vyskytuje v tvare *obláčok*, *oblôčok*, kde je pohyblivé -o-: Zmizol v tme voza, ... nevynechávajú za sebou benzínový a olejový smrad, ani len *obláčok* dymu (SP 52, str. 430), Zavrú dvere, zapchajú neveľký *oblôčok* (Rázus, Maroško 81), Díva sa, ako kapú snehy a žalostia brudné *potôčiky* (L. Bešeňovský, Biele dni 245), Vody z *potôčikov*, potokov a riek sú vodami verejnými (Jančo, Občianske právo 79), Predám ti tú zem pri *potôčiku* na stráni (tamže), Kráčajú dolinou, vítajú sa s *potôčikom* (Slovenský rozhlas IV, str. 920), Krepiak hodí *roháčika* medzi nežičlivých mládencov (Martinka, Predkovia 58), Kuzniak vpustí *roháčika* Burkovi do ucha (tamže 57), Spolu hľadajú chrobáka, až nájdu *roháčika*

(tamže), Príde taký Slovák a hrozí maličkému *Slováčkovi*, že mu dá štvorku z mravov (SP 52, str. 437), *Sprostáci* (sic!), veď to gazda sluhu najme (Živena 37, str. 24), Opatrovať *vtáčiky* patrilo medzi najmilšie lahodnosti (Figuli, Babylon III, 25), Zlatko rozprestrel sieť a na prvý raz chytil bieleho *vtáčika* (Mária a Ján Dub, Slnečný voz 56), Napokon *vtáčiky* v klietke sa splašily (Figuli, Babylon III, 26), Nevieť, či ju ochráni vajíčko zeleného *vtáčika* (Mária a Ján Dub, Slnečný voz 50), Hľadá hniezdo zeleného *vtáčika* (tamže), Radšej krmila *vtáčiky* (tamže 45), Tešila sa, že jej pomôžu hľadať vajíčko zeleného *vtáčika* (tamže 51), *Vtáčiky* sa mu tešily (tamže), Takto sa chytajú *vtáčiky* (tamže 56), Tobolky sa otvárajú chlopňami, *vrchnáčikom* (Novacký, Botanika 52), Sníl s otvorenými očami o Zuzke Košalkuli, o jej dvoch *vrkôčikoch* a malých nôžkach (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 215), Nijakého dievčata s *vrkôčikmi* tam nebolo (tamže 233), Štebot nevinných *zobáčikov* a trilky drobných hrdieľec (Figuli, Babylon III, 25), V letku chytaly ich tam subtilnými *zobáčikmi* lastovice (Figuli, Babylon III, 34), Kľopal *zobáčikom* (Ondrejov, Zbojnícka mladosť 197), [Drozd] povŕtaly žltými *zobáčikmi* medzi korienkami (tamže 49), Omáčaly *zobáčiky* do mláčok hnojnice (tamže 89).

Deminutívum od slova *puk* užíva sa najčastejšie v tvare *púčok*, gen. sing. *púčka*: Keď je dostatok miazgy, prenášame pod rozrezanú kôru kmeňa len jeden *púčok* čiže *očko* (Novacký, Botanika 37). Podobne aj Tvrdého Frazeologický slovník (str. 511) má iba tvar *púčok*, *púčka*. Tak isto zriedkavý tvar je aj *batôžik*, gen. sing. *batôžika*. Častejšie býva *batôžok*, gen. sing. *batôžka*: Ukradol žene *batôžok* (SP 47, str. 413), *Batôžok* či čo ukradol (tamže), Prečo si ukradol *batôžok*? (tamže 414), Na Miškov *batôžok* hľadia všetci (tamže 413), Miško to skáče s *batôžkom* na chrbte (tamže 412), Už i sám chcel vytiahnuť z *batôžka* bábkynu sukňu (tamže 411), Ohmatal rukou — *batôžka* niet (tamže 416).

Z tohto množstva dokladov vysvitá, že pri deminutívach, zakončených na *-čik*, *-čok*, *-ček*, nemožno hovoriť o vkladnom *-i-*, ale iba o vkladných hláskach *-o-*, *-e-*. Tvar *vtáčky* nemožno spájať v spisovnej slovenčine s problémom vkladného *-i-*, lebo nominatív sing., ktorý sa ináč neužíva, by náležite bol *vtáček*

alebo *vtáčok*. K tvaru *vtáčky* uvádza Tvrđý vo svojom Frazeologickom slovníku (str. 695) nom. sing. *vtáček, vtáčok*; oba tieto tvary sú, pravdaže, iba nárečové.

Že v spisovnej slovenčine vkladné *-i-* vôbec nejestvuje, svedčí aj ten dôležitý fakt, že *-i-* je morfonologicky významotvorná morféma (najmä v kategórii slov, značiacich zamestnanie), napr.: *žiačik - žiačika*, ale *žiačka* (f.), *boháčik - boháčika*, ale *boháčka* (f.), *chytráčik - chytráčika*, ale *chytráčka* (f.), *hlupáčik - hlupáčika*, ale *hlupáčka* (f.), *žobráčik - žobráčika*, ale *žobráčka* (f.), *jedináčik - jedináčika*, ale *jedináčka* (f.), *druháčik - druháčika*, ale *druháčka* (f.), *tretiačik - tretiačika*, ale *tretiačka* (f.), *štvrtáčik - štvrtáčika*, ale *štvrtáčka* (f.), *pásik - pásika*, ale *páska* (f.), *kominárik - kominárika*, ale *kominárka* (f.), *lekárik - lekárka*, ale *lekárka* (f.), *advokátik - advokátika*, ale *advokátka* (f.), *mäsiarik - mäsiarika*, ale *mäsiarka* (f.), *kuchárik - kuchárka*, ale *kuchárka* (f.), *pekárik - pekárka*, ale *pekárka* (f.).

Preto je zarážajúce pri Peciarovom tvrdení o existencii vkladného *-i-* v slovenčine, že si vôbec nepovšimol ani túto mimoriadne rozsiahlu kategóriu slov, označujúcich najmä zamestnanie, ktorá priamo podvracia jeho mylný záver. Ani jeho jazykový cit, na ktorý sa tak často odvoláva, nemôže byť pre slovenský jazyk a jazykovedu smerodajný, pretože sa v najprostejšej väčšine jeho doterajších štúdií ukázalo, že ho Peciar síce má, ale nie pre spisovnú slovenčinu.

Zo slovenských miestnych názvov

JÁN STANISLAV

Kepežd.

Obec *Kepežd*, maď. *Köpdöd*, leží v Nitrianskej stolici pri Močenku. V listinách sa spomína ako *villa Copusde* (*Cupusd*, *Capusd*) 1113, *Kupusd* 1244, 1313. (Podrobnejšie odkazy uvediem vo svojom diele *Slovenský juh v stredoveku* I, 334 a v II. sv.)

Iná obec tohto mena existovala pri Igrame a Čataji v Bra-

tislavskej stolici; dnes jej niet. Spomína sa napr. r. 1244 (1314) ako: villa *Kapusd portariorum nostrorum Castri Posoniensis* (*Haz. Okl.* 11, *Knauz, Mon. Strig.* II, 680, *Ortvay, Geschichte Pressburgs* ... I, 77, 93).

Výraz *portariorum nostrorum* vysvetľuje význam názvu. Slovo *portarius* značí dnešné 'vrátnik', staršie 'dverník', t. j. 'portier'. V maďarčine *kapus* (vyslov *kapuš*) značí aj dnes 'vrátnik' (*kapu* 'vráta', z toho východoslovenské *kapura* 'brána'). A tak teda obidve tieto osady majú maďarské mená. V Kepežde pri Močenku žili zrejme 'vrátnici' hradu Nitry, kým v zaniklej osade pri Igrame a Čataji žili 'vrátnici' hradu Bratislavy, čo sa v uvedených listinných záznamoch výslovne spomína.

Obec Kepežd je slovenská. Pretože jej meno je maďarského pôvodu, mohol by dakto mechanicky predpokladať, že je to pôvodne maďarská obec, ktorá sa časom poslovenčila. Bolo by to čudné, lebo hneď v susednej obci, Hornej Kráľovej, Maďari sú, ba prof. Kniezsa (*AECO* IV, viď mapu) ju pokladá od pôvodu za maďarskú, čo je zrejme nesprávne; najstarší zápis je *Crali* z r. 1113, t. j. *Kráľi*, čo je presne zapísaný starý slovenský tvar, lebo maďarčina inak v XII. stor. eliminovala slovenské koncové -i.

Hrady Nitra a Bratislava existovali pred príchodom Maďarov. Nitriansky hrad, ako vieme, hral veľmi dôležitú úlohu v IX. stor. Tu sídlil Svätopluk atď. Hrad Nitra — tak iste aj Bratislava — mal v rôznych obciach zamestnancov rozličného druhu. Tieto obce dostávaly mená podľa zamestnania, alebo druhu obyvateľov obce. Tak máme *Štitáre*, *Tesáre*, *Kovárc*, *Tovarníky*, *Dvorany*, *Otrokovce*, *Čeladince*, *Psolovce* — obec 'psovodov' (dnes Obsolovce), *Zbehy* (trestanecká osada — k *zbeh*), *Hrnčiarovce*, *Gest* 'hostia' atď. Vidíme, že tu je vybudovaný celý systém obcí, ktorých život bol úzko sviazaný so životom hradu Nitry. Tento systém bol zrejme vybudovaný v časoch najväčšej slávy hradu. Je čudné, že obec 'vrátnikov', 'dverníkov' má maďarské meno, ale slovenských obyvateľov, hoci sa pri Nitre v obciach s maďarskými menami Maďari zväčša držia dodnes. Celý systém zamestnaneckých obcí má slovenské mená, t. j. založili ho Slováci. Je veľmi málo pravde-

podobné, že by inštitúciu ‚vrátnikov‘, ‚dverníkov‘ boli na oboch hradoch založili Maďari. Pravdepodobnejšie je, že inštitúcia ‚vrátnikov‘, ‚dverníkov‘ existovala aj v IX. stor. a že títo zamestnanci žili v Kepežde, resp. v zaniklej osade pri Igrame a Čataji pre Bratislavu. Je teda možné, že obce po príchode Maďarov dostali nové, maďarské meno, ale starí ‚vrátnici‘ žili tu ďalej. Išlo by tu o preklad slovenského mena. Pôvodné slovenské meno bolo azda **Dverníky*. Porov. stč. *dverník*, ‚vrátnik‘.

Urmín.

Obec *Urmín*, maď. *Úrmény*, leží od Nitry na juh. Neďaleko Topoľčian sú zas *Urmince*, maď. *Úrminc*.

Tu musíme zasa poznať historické doklady, aby sme mohli povedať, akého pôvodu sú tieto mená. Z tvarov, ktoré poznáme dnes, nie je možné uhádnuť, o aké mená tu ide.

Urmín sa zapisuje ako *Ilmer* 1245/falsum, *Ilmur* 1248/falsum. *Urmince* sú známe r. 1291.

Fügedi (*Századok* 1938, č. 9—10, mapa) kládol vznik *Urmína* do X.—XI. stor.

V zápisoch *Ilmer* (čítaj *Ilmér*), *Ilmur* skrýva sa zrejme slovenský tvar *Ilmár*. Koncové *-ár* prechodí v maďarčine do palatálneho radu, lebo prvá slabika má palatálnu samohlásku; preto je *-ér*. Pozrime na mapu a vidíme, že susedná obec je *Šalgov*. Toto meno je maďarského pôvodu. To znamená, že *Urmín* prišiel do styku s Maďarmi susednej obce. Preto bolo možné, že názov obce Maďari prevzali a prispôbobi svojmu jazykovému systému a menili ho ďalej. Dnešná slovenská forma pochodí už spätne od Maďarov a zrejme nie je výsledkom slovenského jazykového vývinu. Na starý slovenský tvar sa zabudlo a máme ho práve len v stredovekých listinách.

Pôvodný tvar bol najpravdepodobnejšie *Ilmári*; dnes by znel *Ilmáre*. Maďarčina koncové *-i* odsúvala. Základom je tu podstatné meno *ilm* ‚brest‘. Přípona *-ár* je zamestnanecká, čo znamená toľko, že tento kraj bol porastený ilmom, brestom, a obyvateľstvo sa zamestnávalo jeho spracúvaním.

Urmince pochodia podľa toho z tvaru **Ilmárci*; dnes by bolo *Ilmárce*.

Osada tohto mena bola aj v Panónii, a to vo Vesprímskej

stolici. Tu pri Románde, Gici atď. sa spomína *Ilmar* r. 1234—70, t. j. pôvodne *Ilmári*.

K spôsobu tvorenia mena uvedme si srbch. miestny názov *Lipari*, k *lipa*.

Mliečno.

Obec *Mliečno* leží v okr. Šamorín. Jej meno má čudný osud. Po nemecky sa volá *Milchdorf*, maďarsky *Tejfalu*. Nemci si mysleli, že v mene je nem. *Milch* 'mlieko'. Maďari si to preložili na *tej* 'mlieko'. Po r. 1918 Slováci dali obci meno *Mliečno*, čo je zas len preklad nemeckého a maďarského mena.

Priznám sa, že ma nemecké meno pomýlilo a že pri písaní svojej knihy *Slovenský juh v stredoveku* som celkom pozabudol na túto obec, lebo veď jej meno znej tak typicky nemecky, že som nepokladal za potrebné sľadávať ani doklady. A bol to omyl. Otváram knihu *Die deutsche Besiedlung des Pressburger Grossgaus* (München 1941) od Fr. J. Beraneka a tu na str. 31 čítam doklady: *Milichdorfer*, *Milchdorfer* 1439 (priezv.), *Milchdorf* 1556, 1561, *Milchdorf*, *Milichdorf* 1563.

Tu vidíme, že základom mena nie je nem. *Milch*, ale slovenské osobné meno *Milich* 'milý'. Porov. stč. osobné meno *Milich* (Miklosich, *Die Bildung*... 74).

Toto meno nosila aj šopronská obec Százavám 'suché mýto', nem. Müllendorf, s dokladmi *Milichdorf* ok. 1287 atď. (Moór, *WM* 99). Moór vychodil tu zo slovan. *Milich-ov* alebo *Miluch-ov* (viď *Slov. juh v stredoveku* I, 191).

Mischdorf.

O tejto obci v okr. Šamorín by sme si tiež mysleli, že má nemecké meno od pôvodu. Maďarsky sa volá *Misérd* (*Misérdy*). Doklady uvádza Beranek (l. c. 31): *Misde*, *Miser* 1216, terram *Mysser*... super qua olim hospites Castri Posoniensis residebant 1294, *Myseer* 1349, *Missért* 1575.

Tu musíme zrejme vychodiť z maďarského tvaru. Ten reprezentuje sloven. *Mišár*, resp. *Mišáry*. V Juhoslávii je obec *Mišar* v drinskej oblasti. V Poľsku máme *Myszorka*, *Myszory*, *Myszora* (Kozierowski, *Badania* VI, 287).

Základom je subst. *myš*.

V poslednom čase sa sem nastahovali občania z Košarísk a obec dostala meno *Nové Košariská*. Správne by sa historicky volala *Myšiare*.

Schildern.

Obec *Schildern* leží tiež na Žitnom ostrove v okr. Šamorín. Po maďarsky sa volá *Dénesd* (*Dénesdi*). Historické doklady na ňu sú zasa veľmi zaujímavé: *Dyenis* 1258, 1288, *Dienesz* 1288, *Dienes* 1293, *Dyenus* 1304, *Schiltarn* 1439, *Schiltern* 1487 (Beranek 31).

Najstaršie doklady ukazujú teda na formu *Dieniš*. Máme tu osobné meno *Dionisius*. Menom sa zaoberá Melich (*Szláv jöv.* II, 164). Uvádza doklady: slovin. *Dioniž*, *Doniž*, chorv. *Dionis*, *Dijonži*, *Diviš*, čes. *Diviš*, *Dionyzi* (stč.). Melich hovorí, že ie miesto *io* je podľa nemčiny.

V sloven. mali sme zrejme pôvodne *Dieniš*, ktoré sa ďalej menilo — známym sloven. procesom — v *Dianiš*.

Tvar *Dienes* (vyslov. Dieneš) je už maďarský (dnes *Dénes*).

Tarschendorf.

Obec *Tarschendorf*, maď. *Torcs*, leží od Bratislavy na východ, na Žitnom ostrove. Meno vyzerá beznádejne nemecké alebo maďarské. Pozrime na doklady: *Torch*, *Turcz* 1244, 1294, *Torcha* 1296, *Kistorchi* 1394, *Nagtorch* 1399 (boly teda dve takéto obce), *Tatschendorf*, *Tasschendorf* 1545, *Taschendorf* 1556, 1561, 1563, *Toschendorf* 1570, *Thorts* 1575 (Beranek 32).

Vidíme, že nemecká forma je veľmi neskorá. Musíme sa teda opierať o maďarský tvar *Torcs* a o podobné doklady. Doklad *Turcz* nám dáva tušiť, že v koreni nemôže pôvodne byť *-a-*, lež že tu skutočne bolo pôvodne *-o-*, ako sa potom zachováva v ďalšom čase a v maďarčine dodnes. Koncové *-cs* (vyslov. *-č*) reprezentuje v maďarčine obyčajne slovanské *-c*, napr. *Szabolcs*, zo *Sobolec*, a pod., lebo stará maďarčina nemala *c* a nahrádzala ho pri preberaní cudzích mien svojim *cs* (*č*).

A tak teda máme tu pôvodne slovenské meno *Torec*, event.

v pl. *Torci*. Meno patrí k *tor*, ktoré značí 'košiar' (na statok). Miestny názov *Torec* je známy v Bulharsku, Juhoslávii a možno aj inde.

Fedýmeš.

Máme až štyri obce tohto mena. Maď. je to *Födémes*. Meno je skutočne maďarského pôvodu a značí toľko ako naše 'prikrýť' (Okł. Sz.). U Slovanov máme mená podobného významu, napr. v Juhoslávii *Pokrovenik*, *Pokrovnik* (Im.-Reg.). Porov. aj sloven. *Pokryváč*, osada *Pokryvka*.

Príspevok k precizovaniu významu niektorých adjektív v prírodovednom názvosloví

RNDr. IVAN ZMORAY

Veľká ohybnosť slovanských rečí v adjektívnych koncovkách umožnila medziiným aj veľmi presné a pritom logické, ľahké a duchu jazyka úplne vyhovujúce označovanie valencie prvkov. Koncovky, tak ako nasledujú za sebou (*-ný*, *-natý*, *-itý*, *-ičitý*, *-ečný*, *-ový*, *-istý*, *-ičelý*), udávajú v adjektívnom tvare priamo, bez akýchkoľvek ďalších opatrení, mocenstvo prvku, s ktorého menom sú spojené v príslušnej slúčenine. Tieto všeobecne známe veci opakujem tu iba preto, aby som vyzdvihol výhodu takejto terminologickej vymoženosti v porovnaní s inými jazykmi, kde sa mocenstvo označuje neraz ťažko pamätateľnými, zväčša nelogickými a obyčajne i násilnými spôsobmi.

Za sjednotenie a úpravu nášho chemického názvoslovía, čo sa týka jednotného vyznačovania mocenstva koncovkami, vďačíme prof. B. Braunerovi a jeho škole. Brauner, dlhoročný spolupracovník slovanského génia Mendelejeva, tvorca periodickej sústavy prvkov, sjednotil vplyvom svojich prác a prednášok v Čechách nejednotné označovanie mocenstva,

ktoré potom vo forme temer nezmenenej prešlo i k nám a — tak ako v Čechách — sa znamenite osvedčilo.

Prírodovedná terminologia teda, nie inak ako terminologie ostatných vied, usiluje sa o presnosť. Odborné výrazy, najmä umelé, majú tendenciu, označiť určitý pojem jednoznačne, tak, aby sa vylúčila možnosť dvojzmyslu a prípadného nedorozumenia.

V nasledujúcej úvahe by som sa rád dotkol trojice prvkov a ich slúčenín, veľmi bežných v prírodných vedách, pri ktorých nie je dodnes uspokojivo vyriešená otázka významu, súvisiaceho s koncovkou ich adjektívnych foriem. Na myslím mám prvky *hliník*, *kremík* a *vápník*. Jednotlivé prípady, keďže šablónovité riešenie v dôsledku faktov, plynúcich z periodickej sústavy prvkov, nie je možné, preberiem za sebou.

Hliník.

Užívané adjektívum *hlinitý*, aby bolo presné, musí zostať vyhradené len chemickým slúčeninám prvku hliníka, v ktorých je tento prvok, ako ukazuje koncovka, trojmocný. Najvyššia valencia hliníka, daná jeho postavením v periodickej sústave prvkov v tretej skupine (grupe), je tri, teda všetky jeho slúčeniny, v ktorých vystupuje ako trojmocný prvok, majú mať automaticky koncovku *-itý*, zodpovedajúcu tomuto mocenstvu. Budú teda jeho slúčeniny: *kysličník hlinitý*, *hydroxyd hlinitý*, *síran hlinitý* a i.

Prakticky teda, ak užijeme v reči lebo v písme výraz *hlinitý*, budeme mať vždy na mysli jedine chemickú slúčeninu prvku hliníka. V duchu tejto zásady je tvorený aj výraz *hlinitan*, *hlinitaný* na označenie hlinitých slúčenín a minerálov.

Výraz *hlinitý* Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 neuvádzajú, hoci by tu rozhodne mal byť. Pri hesle *hlina* nachodíme výrazy: *hlináčka*, *hlinastý*, *hlinený* a *hlinisko*, pri *hliníku* zas *aluminium* (ako vysvetlenie?) a *hliníkový* ako prídavné meno od substantíva *hliník*, hoci práve tu by mal stáť na prvom mieste výraz *hlinitý*, vyhradený jedine chemickým slúčeninám prvku hliníka, lebo adjektívum *hliníkový* je už celkom iného smyslového zafarbenia, označujúce dnes už ako zaužívaný ter-

minus technicus výrobky z hliníka ako kovu, nijako teda nie slúčeniny chemické (ak by bola táto tendencia predsa sledovaná, čo však nepredpokladám, treba by ju bolo označiť ako principiálne neakceptabilnú z dôvodov vyššie dostatočne rozvedených). Tento prípad (a, žiaľ, sú ešte serie iných) je markantným príkladom a do budúcnosti aj výstrahou, že záležitosti odborných terminológií nie sú vecou čisto lingvistickou, ale že majú tu čo hovoriť i odborníci príslušného vedného odvetvia, vidiaci problémy svojej disciplíny aj v tomto smere lepšie a detailnejšie než školení lingvisti, majúci hoci najúprimnejšiu snahu.

Po výraz *hlinitý* by teda vec bola v poriadku a netreba k nej viac dodatkov. Komplikácia však nastáva v tom, že popri prvku *hliníku* a jeho slúčeninách vyskytuje sa v prírode aj *hlina*, od ktorej sa tiež tvoria adjektíva. A práve ich úzus treba upraviť a ustáliť jednotným spôsobom.

Predovšetkým máme výrobky z hliny (*pálení hlinu*). Tieto sa v reči ľudu od pradávna označujú ako *hlinené*. Náš človek užíva v domácnosti *hlinené krčahy*, *hlinené rajnice*, stavia z *hlinených tehál* ap. Koncovka *-ený* pritom nevyvoláva kolíziu s koncovkou *-itý*, takže rozlíšenie týchto dvoch príbuzných a predsa tak odchodných pojmov je týmto spôsobom vyriešené tiež uspokojivo.

V druhom rade *hlina* ako určitý druh zeme nestojí v prírode osihotene, ale prichádza do styku s inými prírodninami. Voda ju odplavuje z miesta jej vzniku a výskytu a tak sa hliná mieša s rôznymi látkami. Je otázka, akú adjektívnu koncovku použiť na označenie takto vzniklých smesí, aby nevznikol dvojsmysel vzhľadom na predošlé adjektíva. V geologickej literatúre napr. nájdeme výrazy: *hlinité bahno*, *hlinité bridlice*, *hlinité slie* ap. Na základe prv povedaného už vidíme, že toto označenie nie je také presné, akým ho veda potrebuje a musí mať. Veď koncovka *-itý* je už rezervovaná pre chemické slúčeniny hliníka, teda, ak máme byť dôslední, museli by sme na základe tohto termínu predpokladať, že i tu ide o chemickú slúčeninu hliníka s blatom (!), bridlicou a slieňom! No a toto sme vonkoncom tvrdiť nechceli a ani nemohli! Veď tu ide o mechanickú, celkom náhodile vzniklú a ne-

stálu s m e s bez akejkoľvek vnútornej zákonitosti, a nie o slúčeninu, v ktorej sú pomery prvkov nemeniteľne a presne zachované i stanovené. Tak, ako sa nám bude zdať až komický výraz *hlinené blato*, *hlinené sliene* a *hlinené bridlice*, ani čo by boli z pálenej hliny, a správne budeme pociťovať neoprávnenosť aplikácie koncovky *-ený* v tomto prípade, tak isto nás musí zarážať aj nevhodné použitie koncovky *-itý* na nesprávnom mieste a s chybnou obsahovou náplňou.

Uvedené fakty sú akiste dosť závažné na to, aby sme začali uvažovať o tom, ako rozlíšiť i koncovkou také markantné diferencie.

Reč ľudu i tu núka zo svojho bohatstva. Pozná *hlinačku*, t. j. zem, v ktorej je veľa hliny a málo humusu, teda zem vcelku nanič a, opisujúc ju, ľud vraví, že to je zem veľmi *hlinastá*. A adjektívum *hlinastý* je práve to, čo potrebujeme, lebo vyjadrí presne a príliehavo okolnosť, že ide o primiešanie obyčajnej hliny k nejakým iným látkam. Bude teda správne a presné hovoriť: *hlinasté blato* (miesto hlinité!), *hlinasté bridlice*, *hlinasté sliene*, *hlinastá cesta* ap., lebo takto sa už koncovkou naznačí primiešanie mechanické, a nie chemické slúčenie. Toto adjektívum uvádzajú i Pravidlá, pravda, bez bližšieho významového ohraničenia.

Naše úvahy môžeme teda shrnúť do tabelky, v ktorej adjektíva *hlinitý*, *hlinený* a *hlinastý* majú toto obsahové vymedzenie:

1. *hlinitý* — adjektívum na označenie chemických slúčenín prvku hliníka,
2. *hlinený* — adjektívum pre výrobky z hliny,
3. *hlinastý* — adjektívum pre látky pomešané, znečistené mechanicky hlinou.

Koncovkám ako *-istý*, *-ový* a i. v súvislosti s kmeňom *hlin-* budeme dôsledne vyhýbať.

Kremík.

V súvislosti s druhým členom našej trojice slov stretáme sa s podobným problémom ako pri *hliníku*. I tu máme chemické slúčeniny prvku *kremíka* a poznáme aj látku

(minerál) *kremeň* a *kremenec*. Pravidlá pri hesle *kremeň* uvádzajú *kremenný* a *kremenistý*, pri hesle *kremík* zas *silícium* a *kremičitan*. Adjektívne označenie pre chemické slúčeniny prvku *kremíka* teda osobitne neuvádzajú.

Podľa postavenia v periodickej sústave prvkov patrí *kremík* do štvrtej skupiny a podľa chemického vystupovania (viazania valencií) sa i zaraďuje medzi štvormocné prvky. Patrí teda týmto jeho slúčeninám adjektívna koncovka *-ičitý* (*kremičité slúčeniny*), ako napr. *kysličník kremičitý*, *chlorid kremičitý*, *fluorid kremičitý*, *kyselina kremičitá* ap. Súborné označenie pre chemické slúčeniny prvku kremíka v duchu chemickej terminológie je *kremičitany*.

Kysličník kremičitý (SiO_2), vystupujúci ako minerál a veľmi hojná medzikryštálová výplň mnohých hornín, voláme *kremeň* o m. Teda *kremeň* je kremičitá slúčenina, no používať adjektívum v tvare *kremičitý* na označenie toho, že istá látka je z *kremeňa* alebo *kremeň* obsahuje, by bolo na úkor presného vyjadrovania. A predsa sa tak dialo! V učebniciach a v literatúre nájdeme výrazy: *kremičitá bridlica*, *kremičitý il*, *kremičitý piesok*, *kremičitý tmel*, *kremičité schránky*, *kremičité ihlice* ap. Tieto adjektíva v takejto spojitosti sú chybné, teda je odôvodnené hľadať na ich miesto vhodnejšiu formu. Veď ani bridlica, ani schránky alebo ihlice netvoría chemickú slúčeninu s kremíkom (a len pre tie sa môžu užívať adjektíva s koncovkou *-ičitý*), ale ide tu o materiál, pomešaný z väčšej alebo menšej časti s *kremeňom*, prípadne o materiál, tvorený, budovaný z *kremeňa* (schránky živočíchov, ihlice húb a i.).

Dnes je nám napríklad celkom zrejmé hovoriť, že dom je z *kremenných kvádrov*, alebo že niektorý pomník je *kremenný* ap. Sluchové sme si na tento správny tvar zvykli a veľmi čudne by na nás pôsobilo, keby niekto začal hovoriť o *kremičitých kvádroch*, *kremičitých pomníkoch*, alebo o *kremičitých sekerách* ap., nehovoriac o tom, že by naši poeti začali ospevovať *kremičité srdcia* a *kremičité päste*! A predsa pri výrazoch hore vymenovaných sa dopúšťame tejto chyby dôsledne, hovoriac o *kremičitých schránkach*, *kremičitých bridliciach* ap. Necítime, žiaľ, neľúbe sluchové podráždenie, lebo sme na tieto chybné vý-

razy už zvykli čítaním českých odborných kníh i čítaním slovenských kníh, nerobiacich rozdiel v týchto názvoch. A rozdiely tu, ako sme videli, sú veľké, ba podstatné, tak prečo by sme ich nevyznačovali, najmä keď naša reč má možnosť pekne ich vyjadriť, ba priam núka množstvo možností aj na ich odstupňovanie.*

Bude preto na mieste objekty, budované z *kremeňa*, označovať ako *kremenné* (*kremenné kvádre*, *kremenný piesok*, ak je zo samých zrníek *kremeňa*), *kremenná cesta* (cesta z *kremeňa*), *kremenná sekera*, *kremenné sklo*, *kremenný balvan*, *kremenné schránky*, *kremenná výplň*, *kremenný tmel*, *kremenné ihlice* ap., kým zasa hmoty, majúce v sebe *kremeň* ako primiešaniu (zdôrazňujem, nie *kremík* v smysle chemickej väzby), budeme volať *kremenistým* i. Správne teda bude: *kremenistá hornina* (hornina, obsahujúca popri iných mineráloch ako dominantnú komponentu *kremeň*), *kremenistý piesok* (ak je z *kremenných*, ale aj z iných zrníek), *kremenistá bridlica* (bridlica s istým obsahom *kremeňa*), *kremenisté bahno* (napr. na morskom dne, kde prevládajú *kremenné schránky* Radiolarií), *kremenistý tmel* (napr. v sedimentoch, kde popri inej hmote hlavné súčiastky spája aj *kremenná hmota*) ap.

Je nesporné, že toto rozlíšenie nemálo napomôže presné vyjadrenie, o ktoré nám práve ide. Budeme užívať teda výrazy:

1. *kremičitý* — na označenie chemických slúčenín prvku kremíka;
2. *kremenný* — na označenie látok z čistého *kremeňa* a
3. *kremenistý* — na označenie látok, majúcich *kremeň* ako primiešaniu v hcoakej forme.

Výrazy, ako *kremenec*, *kremencová bridlica*, *kremienka* a i., nemajúce závislosti od nášho problému, zostávajú nezme-

* Na tomto mieste by som rád tlmočil skromnú prosbu k našim jazykovedcom, aby nezanedbávali štúdium významových nuansí prídavných mien a našli výsledkom svojich štúdií aj vhodné uplatnenie vo svojich prácach a slovníkoch, lebo neraz až žalosťné je čítať nevhodne používané adjektíva (i substantíva sa nájdú!) v dielach našich píšúcich Puďí.

nené a ich bližšia analýza nespadá do rámca našej úvahy. Po-
dotknúť však možno, že niet o nich problému, ktorý by pricho-
dilo riešiť, a môžeme ich preto pokladať za správne.

Vápnik.

Otázky, súvisiace s týmto termínom a skupinou adjektív
od neho závislých, sú oveľa komplikovanejšie a obťažnejšie ako
boly pri dvoch predchádzajúcich objektoch našich úvah.

Pravidlá tu zas neposkytujú smernice, lebo pri hesle *vá-
penatý* nájdeme iba výraz *vápenieť*, kým pri hesle *vápno*
tieto odvodeniny: *vápenný*, *vápenieť*, *vápenatieť*, *vápeník*, *vá-
penec*, *vápenica*, *vápenka* a *vápnik*. Týmto je vyčerpané zhruba,
resp. všetko, čo k tejto otázke Pravidlá majú poznamenať.

Skutočnosť a teda i prírodovedné názvoslovie
má požiadavky, povedal by som, trochu väčšie.
V prírodných vedách sa stretáme s chemickým prvkom *vápní-
kom* a jeho slúčeninami. Potom tu máme *vápno* ako výraz
technický s jeho prídavnými menami, ďalej je tu ešte *vápenec*,
minerál a hornina v jednej osobe, ktorý si tiež nárokuje vlastné
prídavné meno, a konečne množstvo *mesíalátok*, v kto-
rých vystupuje *uhličitan vápenatý* ako podstatná alebo prídavná
súčiastka, a nie je pritom ani *vápnom*, ani *vápencom*, ani
chemickou slúčeninou sensu stricto, teda i pre túto
modifikáciu načím hľadať vhodné adjektívum.

Chemickým slúčeninám *vápnika* koncovku určuje len jeho
postavenie v Mendelejevovej sústave prvkov. Tu ho
nájdeme v druhej skupine a tak aj pravidelne vystupuje
vo svojich slúčeninách ako prvok dvojmocný. Znamená
to, že pre slúčeniny dvojmocného *vápnika* treba užívať
koncovku *-natý* (*vápenatý*), napr. *kysličník vápenatý*, *hydro-
xyd vápenatý*, *uhličitan vápenatý*, *vápenaté slúčeniny* ap. Kon-
covka *-natý* je teda vyhradená pre tieto adjektíva raz pre vždy.

Vápno ako technická surovina predstavuje vypálený
uhličitan vápenatý čiže *kysličník vápenatý*. Haseným *vápnom*,
alebo krátko tiež len *vápnom*, volajú aj *hydroxyd vápenatý*,
ktorý získame z *nehaseného vápna* (*kysličníka vápenatého*)
jeho smiešaním s vodou. Adjektívum k substantívu *vápno* je

vápno *v ý*. Podľa toho bude teda správne: *vápnová jama* (jama na *vápno*), *vápnová voda* (voda z *haseného vápna*), *vápnová malta*, *vápnová škvrna* (škvrna od *vápna*), *vápnový obklad* ap. Na označenie primiešania *vápna* je dobre súčasť adjektívum *vápnasť*. Tento výraz vystihuje zároveň aj podobnosť s *vápnom*, čo je iba doplňujúcim smyslom jeho predchádzajúceho významu. Napr. *vápnasté blato* zo dna *vápnovej jamy*. Toto je nielen blato, premiešané s *vápnom*, ale aj blato, podobné mnohými vlastnosťami *vápnu*. Tak isto aj *vápnastá malta* a i.

Prídavné meno k substantívu *vápenec* je *vápencový*. Napr. *vápencový kryštál*, *vápencový balvan*, *vápencové horstvo*, *vápencový masív*, *vápencový štrk*, *vápencový substrát*, *vápencová drvína*, *vápencová sutina* ap. Naproti tomu zas adjektívum *vápencovitý* značí hmotu, podobnú *vápenču* (ako *vápenec*). Napríklad: *vápencovitá hornína*, kameň, odlišný napr. svojím složením od *vápenca*, ale vzhľadom mu podobný.

Posledné prídavné meno, ktoré má označovať *vápenaté slúčeniny* (sensu lato), vystupujúce v najrozmanitejších formách, vymkynajúcich sa z doterajšieho nášho zadelenia, musí už svojím charakterom naznačovať túto okolnosť jasne a bezpečne. Hľadané adjektívum vidím v slove *vápenný*. Vylučuje predovšetkým možnosť zámeny s chemickou slúčeninou (*vápenatý*), dávajúc však pritom tušiť jej výskyt vo forme neviazanej a v nekonštantnom množstve, a potom nepripúšťa zámenu s odvodeninami *vápna* ani *vápenca*, takže s tejto stránky veľmi dobre vyhovuje. S hľadiska jazykového niet proti nemu, myslím, tiež námietok. Na vypuklejšie znázornenie rozdielu medzi adjektívami *vápnový* a *vápenný* uvediem paralelné príklady. V geológii napríklad pre sliene, v ktorých je prímes vápenatých slúčenín, budeme užívať označenia *vápenné sliene*. Pre sliene, ku ktorým u nás primiešame *vápno*, teda ako technickú surovinu, by sme museli užiť tvar *vápnové sliene*. Podobne i bridlice, ak sú to prirodzené bridlice s prirodzenou prímesou vápenatých slúčenín, prichodí označiť ako *vápenné bridlice*, kým pre bridlice (povedzme u nás zhotovené), na výrobu ktorých by sa použilo *vápno*, prichodí užiť

termín *vápnové bridlice*. Podobne by sa musely škrupiny, vyrobené z technického vápna, nazývať *vápnovými škrupinami*, kým v prírode sa vyskytujúce živočíšne škrupiny musíme nazývať *vápennými škrupinami*. Alebo v omietke, kde sa užíva vápno ako tmel, budeme hovoriť o *vápnovom tmele*, kým zas v horninách, kde sú rôzne minerály stmelené hmotou, ktorej podstatnou súčiastkou sú vápenaté slúčeniny (hlavne uhličitán vápenatý), budeme rozlišovať *vápenný tmel*.

Takýmto spôsobom naznačíme presne rozdiel medzi látkou umelou a prirodzenou, ktorý zisťujeme fyzikálne i chemicky (a, pravda, i geneticky). Budeme teda v geológii hovoriť: *vápenný tmel*, *vápenný il*, *vápenná škrupina*, *vápenná schránka*, *vápenná substancia*, *vápenná hornina*, *vápenný slieň*, *vápenná základná hmota*, *vápenný tuf*, *vápenné konkrécie* ap.

Resumujúc opäť závery z tejto state, dostávame tento rad adjektív:

1. *vápenatý* — označenie pre chemické slúčeniny prvku vápnika;
2. *vápnový* — označenie pre látky z páleného a haseného vápna;
3. *vápnastý* — označenie pre prímes vápna a podobnosť s ním;
4. *vápencový* — označenie pre látky a hmoty z vápenca;
5. *vápencovitý* — označenie pre hmoty, podobné, nie však totožné s vápencom;
6. *vápenný* — označenie pre rôzne formy a tvary *vápenatých* slúčenín, vyskytujúcich sa v prírode v rozmanitých vidoch a pomeroch spolu s inými látkami.

Zaužívanie tu naznačených výrazov, ktorých precizačný cieľ je evidentný a opodstatnený, nenaráža, hádam, na ťažkosti iného charakteru, ako je zvyk. Bude na čas ťažké zvyknúť si na pravidelné užívanie výrazu v určenom smysle, no námaha, ktorú vynaložíme na zvyknutie si na väčšiu presnosť vyjadrovania, bude bohato vyvážená práve zväčšením presnosti nášho výrazu. A to práve musí sledovať každá vedecká terminológia.

Bližšie určenie obsahu slova či výrazu nie je akiste novinkou. Snaha po ňom je prirodzeným postulátom vývinu terminológie a splnením jeho je konštantná *j e d n o z n a č n o s ť* vedeckých termínov. Nech nám slúži ako príklad v tomto smere táto veta: „Prvok uhlík vystupuje ako dvojmocný, tvoriac uhoľnaté a uhľičité slúčeniny. Okrem toho sa vyskytuje v prírode vo veľkých masách — uhoľných ložiskách ako uhlie.“ Každé z adjektív tu uvedených má svoj *presný obsah*, nepripúšťajúci zámenu. A toto je výsledok správneho vývinu terminológie, o ktorý nám práve ide. Ohybnosť našej reči v tomto smere je nám veľkou a neoceniteľnou *pomôckou*, je teda na nás, aby sme ju nezanedbali.

Nárečové slová a výrazy (Turiec III*)

P. P. ZGÚTH

anglija anglické jemné súkno: *Starí zemáňi raďi nosjevali z anglije zhotovené šati.*
ba kího čerta! ... *anciáša!* záporná odpoveď: *ešteže čo!*
bágeľ pečivo pre deti: *xoďiš pokrčení na bágeľ — vistri sa!*
banáňiť dobre žiť: *Na malom majatku ňedá sa veľmi banáňiť.*
belhať krívať: *Spadoy z vyodra, o tix čjaz, belhá na pravú nohu.*
besi nezdoba: *Učiteľ zakázay žiakom fškole besi stvárať.*
bicať (det.) biť, ubíť: *Papaj, mama ťa budú bicať, keď ňespapáš!*

biť do očí prezrádzať: *Tvoje xovanije bije do očí, že ňevraviš praidu.*
biť na nohax pracovať: *O cvitu do mrku som na nohax, tolko je tej roboti.*
biť pot, pantofloy, pot, papučoy pod vládou ženy: *Ti mlč, ti si pot, pantofloy: tebe žena roskázuje.*
boľvan leňoch, povaľač: *Rodičia kceľi maď zo sinčeka pána, vixovali boľvana.*
boží mŕtvy: *Prifislo ho v hore, o pár dñi už boy boží.*
bratraňec, bratranci syn, synovia

* Prvá časť bola uverejnená v SR VIII, 1940—1941, str. 27—29, 53—56, 120—123, 176—179, druhá v SR X, 1942—1943, str. 241—246, 290—299, 335—360.

Pre dialektológiu žiadalo by sa nárečové slová presnejšie lokalizovať, t. j. uviesť miesto i osobu, od ktorej doklad pochádza.

Túto sbierku uverejňujeme ako doplnok predošlých dvoch, hoci nevyhovuje úplne spomenutým požiadavkám. Zachycuje akiste i autorov vlastný úzus.

Red.

strýca, ujca alebo tety medzi sebou.
brať na bradu kupovať na úver:
Ľazko je brať na bradu, ale ľazko bude platiť.
brať na ľazkú váhu bez rozvahy
niečo konať: *Ľeber to na ľazkú váhu — vez je vážna.*
brezať nadávať, nepravdu vraviť:
Od jedu breše ako suka. Toľko brezala, ale na to nič nedbaj.
buznáť úder pästou do chrbta: *Ľe-
raz veru som dostal buznád, od
oca pre neposlušnosť.*
byork/g, na byork/g na úver: *Starí
neboj doma, zala som na byork,
kilo mäsa.*
cakumpak (z nem.) so všetkým:
Vojaci už išli cakumpag na front.
capa šlapaj: *Nečistoy obuvoy robí
capi, je celí zablatení — myže
k nám ani nepríde, celú dlážku
nám zacapkaj.*
capínať na celú tlapu stúpať, capy
robiť: *Babuliatka capínajú za
starigoy na lúčku.*
capkať cápať: *Chlapče, necapkej
po tom blafe, lebo dostaneš.*
cavarkuvať potulovať sa, chodiť
bez cieľa: *Deže si zase toľké časi
cavarkovala?*
cedák hrniec na mlieko, mliečnik:
*Sprvoti may cedák pišteť, rúroč-
ku na spúšťanie smotani.*
cigárňa i cigáreň cigánska búda,
cigánska osada: *Toľko dimu má-
fe ani f. cigárni.*
cicka, cicuška mačiatko: *Naša cic-
ka rada papká mliečko. (Deti vo-
lajú cickou i kožušinu, boa).*
cifiť sa v drieku v sile: *Hoďaz je
starí, ešte sa cifi v drieku.*
colštok miera na meranie dĺžky:
*Črmomáňi upotrebuvali pretím
na meranie glški colštok.*
colta osla na chlebe: *U sa myžež
vidat, keď vježupiecť xľeba —
s coltoy! (žartovne).*
cundra necudná žena: *Nieľen po
hábať, i po reči poznať cundru.*

črmomáň tesár: *Keď murári vi-
ťahnu „glajzu“, prídu črmomá-
ňi robiť väzbu.*
cupkať (okrem strapkať vlnu a
drobným krokom kráčať) roztrá-
hať; padať: *Z ľanového plátna
cupkajú cupaňinu na rani. Zre-
lé obocie cupká zo stromu.*
čiasťiť sa dariť sa: *Čiasťi sa mu —
má s čerta šfestia. Dobre sa mi
čiasťilo kosiť.*
čistiť kľučki hľadať priazeň, pro-
tekciu: *Už mu prihára, zoďi kľuč-
ki čistiť.*
čučko psík: *Neboj sa, ten čučko ťa
nepohrizie, to sa ľen tak paráďi!
čyo ti nepovieš nevraviš pravdu,
mýliš sa: A. Počula som, že sa
vidávaš. B. Čyo ti nepovieš!*
dať si po hlave tancovať byť po-
volným: *To je dobrák — po hla-
ve si dá tancovať.*
docengať sa opiť sa: *Idúcki z jar-
moku vošli do krčmi odixnuť si
— a docengali sa.*
doďievať dotieravo žiadať, požado-
vať: *Ľedodďievaj do mňa, ňedám,
lebo ti neverím.*
doftipiť sa domyslieť sa: *Ke, ci sa
už ľen raz doftipila náznašťiviť.*
doháňať sa prieť sa: *Doháňali sa
celoy cestoy skrzeva tej kúpi na
jarmoku.*
dokapať prísť: *Dokapay, ani zme
ho ňevolaťi.*
dokvirani zanečistený: *To dečko
vám je celoy dokviranyo.*
dostať sa do kaše do ňešťastia,
do neprijemnosti: *Potpisay kmot-
rovi zmenku — dostay sa do kaše:
bude platiť.*
došikuvať doviest: *Žandári došiku-
vali zlodeja do háreštu.*
dořešťiť s námahou niečo doniesť:
*Dořešťila taki batoxtrávi, že hu
pod ňím ňebolo viďeť.*
dožúvať sa priečiť sa, škriepiť sa:
*Čyo sa dožúvaš so mnoy, ja to
ľepšie viem, lebo som tam boy!?*

dralo šarha: Poslay som po drala, abi mi koňa odrať.
dražoba dražoba: Po vojne buď veľká dražoba.
drgľuvať triasť: Zima ma drgľuje, musím si ľahnúť.
drhnúť kocúra vracat', dáviť: V noci sa zabávajú, ráno drhne kocúra.
drips-draps (citoslovce): Spraviť drips-draps — už boľi šfiri kusi s.papiera!
durkať búchať, hrmieť: Celé dňi durkať kanóni.
ďepsit' sa skákať, miesiť sa: Čo sa ďepsit' po posťeli — už je celá rozďepsená!
ďever mužov brat: Neverže mu, never, hoďas' si je ďever!
facka zauchó: Dám ti facku, že ma nezabudneš.
fargaláš zemiaková kaša: Naša mamka varja často na večeru fargaláš.
fasungi ľahšie rebriny: soľ po seno, vezni ten fasungi, keď ho je málo.
foršpont furmanka: Roskázali nám iz na foršpont.
f.plienkax na začiatku: Tá vez je ešte iba f.plienkax.
franforec kus, zdrap: Odjedu rostrhau na sebe košeľu na franforece.
fúkať do kaše starať sa do cudzej veci: Neľúkaj do kaše — budeš mať pokoj!
furták figliar: S tým furtákom maj pokoj — ten i čerta prekabáfi.
futráľ puzdro: Ďe sa mi poďey futráľ na okuliare?
futto podšívka: Na kabáte máž ros-páranýo futto, daj, zošijem ti ho.
grcať vracat', dáviť: Ťažko splácať: Nižď mu je, ten sa opiy, preto grcja. Ej, aľe buďe grcať, keď buďe platiť škodu.
grgaňa hlava: Tag ho ovaľiy po grgaňi, priam sa vistrey.
grimбай hlaváč: Xlapče, máš hlavu aňi grimбай, ten čo máž v. nej!

grman nedozreté, zakrpatené ovocie, obyčajne na slivke: Toxto roku je mož grmanoy na stromox.
hauko, vid' čučko!
hebes všetečník: To je iba takí hebes — ten na besi a zhoni misľi.
hegľuvať triasť: Zima ma hegľuje. Čo hegľuješ tima dverma?
hepa dievčisko: Ešte nedávno ten takyo cintľavýo decko, a už, ľadže, aká hepa!
herski rezký: Naš kmotor je ešte herskí chlap, hoďaz má sedem križikoy na plecjax.
hoďit' o zem pocitiť: Ke ci pretplatíš novini, to ťa nehoďi o zem.
holá ruka, zholoy rukoy bez daru: U'sa ten myohoy učlováčiť z njëčim a nepřiz zholoy rukoy. K pánom zholoy rukoy nexot!
hlomrazníca zima bez snehu: Toxto roku bola u názza čazholomrazníca.
hop, hop, hop (cit.): Hop, hop, hop, nižď herop, otrhaní, bosí xof!
hop, cup tralala (cit.): Hop, cup, tralala, ruža voňavá.
hopsasa, rasasa (cit.): Hopsasa, rasasa, čerd babu natriasa!
horekoncom mimo posteľe: Keď ľežim, lamentuje(š), že som nie hore koncom, a kecbm hore koncom, prečo neľežim.
hou? čo?: Stará mama, ďe sťe...? Hou!
hou, hou! haló, haló!: Hou — hou...!
Jano, Ďuro, Jožo, Mišo, poťe domoy, už Tatári ušľi!
hrať komédiiu pretvarovať sa: Komédiiu hrá, a žena mu uverí.
hržďit' krkvať, krčit': Daj pozor, abi si mi nepřihřďiy šati!
hulákať vykrikovať: Paropci hulákaťi neskoro v noci idúcki domoy s.krčmi.
husárski kúsok odvážny čin: To bov ozaj husárski kúsok, čo si ti vikonay.
xabina haluz: Xabinoy ťa vizufi-

nam, ak sa mi opovážiš pozrieť, naňho.

zabrať sa mať ťažký život: Ako sa máfe? Xabreme sa, ako vieme, ako vláďeme.

xamuľa hustá polievka: Či je to poljovka? To je ten taká xamuľa — fkrpcoh, možno po nej xodit!

xilaví nachýlený: Nexoďievaj taki xilaví — vistri sa!

xitačka, na xitački-mački chytro: Popredaj na jarmoku tovar na xitački-mački.

xitať jazyk umlčať: Nebuďem ti xitať jazyk — vray si, čo kceš!

xitiť si oči do hrsťi lepšie sa prizrieť: Čyo si si nexitiv, oči do hrsťi, ke, ci sa žeňij?

xitiť vydarit sa: V novine xitja i zemjaki.

xľeboví vľúdny, prívětivý: To sa xľeboví pán, ten xof, oňi ti pomýožu.

xmúriť sa mračit sa: Obracajfe sa okolo toho sena — xmúri sa, buďe pršať, abi zme ho dostali po, ctrexu!

xodiť ako s kantáciou z dom' do domu: Či ti ozaj nemáš doma roboti, keť, xodiš ako s kantáciou?

xorela cholera: Xorela, ber korheľa!

isť na peľax isť spať: Čyo toľko zhaňáš podaromňici — iďežho na peľax!

isť na ruku pomáhať: Isjey mu na ruku pri kúpe na jarmoku.

kapaf chradnúť: Zo dňa na deň kape, nepuoyďe ten už, d'elako.

kasaf, zakasaf; kasaf sa zdvihnúť sukňu pod pás; škriepiť sa: Ke, com té hűski pásala, visoko som sa kasala. Zakaš si sukňu, ľebo sa ti vláči po zemi! Tí dva sa ustavične kašú. Dlho zme sa kasafi, nakoňež, zme sa dohodfi.

každí z inej d'ed'ini rôznorodý, nejednaký: To sa klobúki, každí z inej d'ed'ini!

káčka vrchný koniec zaviazaného

vreca: Ja xitím vrece za spodok a ti za káčku.

kitľa (z nem.) sukňa: Podvihni si kitľu, vláči sa ti po blaťe!

klapňe chlopňe na čipkovanom čepci: I ja si dám ušiť čepiec s klapňami.

klásť pod hrnce zatajovať niečo: Čyo viem, poviem, nepoložím pod hrnce.

klk tlk (sprosták): Stojí aňi klk, nedarmo ho volajú Ďuro truťo.

klobučkovať sa poklonkovať sa, podkladať sa: Ke, ci aj bohatá, nebudem sa ti klobučkovať.

kloxňiť variť: Toľko musím kloxňiť, u, si aňi ruki necitím od roboti.

klpčif sa biť sa v kľbku: Sprvu ten zo žartu, neskôršie už naozaj sa klpčifi.

knap (príslovka) hneď: Knap po prvom ešte sa najďe uňho grošdva, potom už ňje.

knotki ľanové hlávky: Daj knotki na slnce, abi nepotuxfi.

kocprt krátka, malá vec, napr. bodák: Husári majú aspon glhű šabľu, aľe pešjaci ten takí kocprt.

kozľif vrieť: Keď voda kozľi, treba zavariť strapački.

komprďt jedlý hríb; malé dieťa, dečko: Pozriťe, koľko komprdoj zme nazbjerali f. Kriškovej! Tento komprt sa mi šaďe pľeťje popod nohi.

konské zubi lohaza: Mi zme dñes na obed jedľi konské zubi (žartovne).

koňuvať tvrdo robiť: Koňuje zapriahnutí o, cvitu do mrku a ňižď, nemá.

kopil veľmi vyvinuté dieťa: Ve, ti je to dieťa už veľkí kopil.

košťuvať ochutnať; mať cenu: Košťuje z nášho xľebíka! Čyo košťuje u vás kilo barañini?

krenkovať sa (z nem.) trápiť sa, sužovať sa: Čyo sa toľko kren-

kuješ — uvidí(š) že sa ti zdraví
vráti z vojni!

kuxta kuchároŧ pomocník: Ak sa
nebuďež učíť, dám ŧa za kuxtu do
Slovana.

kundriť sa dymiť sa: Videla som,
ako sa kundrilo z aŧta.

kvančič sa biť sa, kľbčiť sa: Stáva
sa často, že sa chlapci pri hre
pováďia a nakoniec začnú sa
kvančič.

kväcnúť klesnúť: Hlava mu kväcla
na styol o clabosti.

lámať nadarmo nohi ustávať sa:
Veru si ja pre ŧeba nebudem na-
darmo nohi lámať.

loziť túlať sa, zháňať: Niš sa hej
ňekce, ten loziť po kľebetách.

ľaxčina nedobrá rada: Ľaxčinu po-
dáva, ako načím vec naľaxko
brať.

ľaxké futro ľahťikár: Mala bi si
si to koho zjať — také ľaxké
futro!

ľapnúť (si) sadnúť si: Ľapni si a
počúvaj!

ľeja lejak, lejavica: Zastihla nás
ľeja, zmokli zme do niŧi.

ľepiť sa (na niekoho) lipnúť (za
niekým): Ňjetre dľouča ľepí sa
na xlapcov ako ľipkáč na člove-
ka.

ľeťeť z ŧyox padnúť: Tak som usta-
la, že ľeťím z ŧyox.

ľejšouka jelšovka: Xlapci xitajú na
potoku ľejšouki a grimbaje.

ľizák hovädzí jazyk; zlostný ľud-
ský jazyk: Ľizág z omáčkou a z
hrozienkami je časté jedlo na
svadbách f. Turci. S tou ľen pokoj
— tá má ostrí ľizák!

ľiznúť udrieť: Takú ti ľizňem, že
ma nezapadneš.

maxiňa tučná žena: Naša suseda
je celá maxiňa — ľedva sa pra-
ce cez dvere.

mancika priberčivé, rozmaznané
dievča: Ve, ca ti, dľouča, aňi nevi-
dáš, ke, ci taká mancika!

mastľačka z husích pier upletená

šetďčka na mastenie koláčov:
Bodajže ŧa, d'e som si poďela tú
mastľačku!

maško, mašica ošípané: Maška za-
koleme a mašicu si neháme na
pľemä.

mať glhé prsti kradnúť: Posedí si
v hárešče, ľebo mať glhé prsti.

mať f. povážnosťi v úcte: Dobré d'e-
ťi majú f. povážnosťi rodičov.

mať poviazané ruki byť nesamo-
statným: Slúbij, a ne splňij, ľebo
má poviazané ruki.

mať reči aňi koza bopkoy tárať:
Ja ti už neverím, ľebo máž reči
aňi koza bopkoy.

mať sa radí milovať sa: Ti dvaja
sa majú radí, uvidíťe, že sa zo-
berú.

mať sa z Bohom dobre sa mať: Ke-
com si odišla, už vari pľojďem —
majťe sa z Bohom!

mať s krku skončiť: Dajme sa do
roboti — ne x to máme s krku!

mať vrapce pot. klobúkom nesňať
klobúk s hlavy: Xlapče, ve, ti máš
vrapce pot. klobúkom — ne haj si
ho, abi ti ne uľeťeťi!

mať zatajenú vřavu nemocť ho-
voríť: O, ctra x mať zatajenú vřa-
vu.

mädľiť súchať, trieť: Mädľi si ruki,
agisťe mu je zima, a ľebo ke ne-
koho oklamať.

mladuxa panna pred sobášom.

mladá nevesta panna po sobášu:
Po smrti mužových rodičov ne-
vesta stane sa gazďinou domu a
rodiny.

mladožeňix mládenec pred sobášom.

mladí zať mládenec po sobášu.

mľeznaví priberčivý: Kto je do
misi mľeznaví, je aj do roboti.

mľieť huboy jazyčiť, klebetiť: Meľe
huboy, a ž. v. ušľah. zňje.

moc mnoho, veľa: Čyo moc, to moc
— buďež ho ušľicho!

móres slušnosť: Pozriže ho: uve-
ľebij sa na predné mjesto — či
ten vje móres?!

muški mu ožili zmenil sa: Pretim ždi mrzutí, a teraz ako mu ožili po xorobe muški.
 nabadúriť našťvať, nahuckať: Ňedám sa ti nabadúriť, račej ustúpim.
 nabajtkat' nahovoriť: Horko-ľasťko som ho nabajtkay, abi sa zbraťtom pomeriy.
 nabalusiť nabaláchať, poplašit', postrašiť: Darmo si nás nabalusiť, že braďna vojne padoy.
 naberať prekárať; navliekať: Naberali ho, že sa žeňi. Buďem z mamkoy naberať do brda.
 nabrať na bradu (na úver), na rohy, vody, bitku: Nabray tovaru na bradu — ľen ako zaplaťi! Bujak nabray pastiera na rohi. Nabrala vodi do vedra i do hrnca. Nabray od oca na chrbát.
 nacengať naliať plný pohár: Ale si mi nacengay — to bi ma o zem hodilo.
 nacicikať sa opit' sa: Chodí nacicikani ako špunt.
 nadájať sa opijať sa: Každí od Boha deň nadája sa toj čertovinoj.
 nahafriť sa najesť sa vyše miery: Nahafriť sa do úrihu (rihalo sa mu).
 naláduvať naložiť: Ke ca posošime, za hodinu naládujeme drevo na vagón.
 nanosiť sa kradnúť: Nanosiť sa maferi do truhli, abi may za čyo piť.
 narapkať (sa) vyrubiť; nasbierať sa: Daňová správa nám narapkala daňi više práva. Ber na bradu a neplať, uvidíš, koľko sa ti toho narapká.
 narástli mu rohi zbujnel, spyšnel: Dobre sa mľinárom vodi: narástli im rohi — buďe po vojne: ve ca im zlámu.
 nasipať prachu do očí oklamať, prekabátiť: Veru som nezbadať, že mi nasipay prachu do očí.
 na slovičko na krátky rozhovor:

Prosim ťa na slovičko — kcem sa ťa voľačo spitať.
 nasršiť sa nahnevať sa: Nasršiť sa ako sršeň, a nemá sa prečo.
 našprikať nadať, vynadať: Našprikay so mu do očí, že ma oklamay.
 natahuvať uši chcieť niečo počuť: Darmo natahuješ uši — neviež, nemecki.
 naťepať sa najesť sa dosýta: Naťepay sa — myžeš mu na bruxu voľ zabíť.
 no-no-no! vyhrážka: Ňeslobodno; súhlas: I ja to tak misľim.
 nosiť rozum za ňekim radiť tomu, kto si nevie poradiť.
 nosnička užitočná sľiepka: Tá strakavá sľiepka je dobrá nosnička, každý deň znesie vajce — škoda bi hu bolo zarezat'.
 novina pooraná pažiť: V noviňe sa dari ľan.
 nečin neporiadok, nečistota: Uprac, ten nečin, nex ťa ľudja neohovoria!
 nedozúďca nedochodca, slabé, nevyvinuté dieťa.
 Ňedonosca pred časom narodené dieťa, nedochodca: To Ňedonosca sotva buďe glho žiť.
 Ňemať primerja, pristupu strániť sa niekoho: U mňa takí ľaxťikár Ňemá primerja — stráňim sa ho.
 Ňemať šetkix doma nemať rozum: Maj s ňim pokoj — Ňemá šetkix doma!
 Ňemrdom nemilé, nepáči sa: Stari, kapusta zo zemľakmi ti je Ňemrdom — povec, čyo ti už varíť?
 Ňeobist' nasuxo bez pokuty: Ňeobiďe nasuxo, Ňex sa ľen ukjaže.
 Ňeohrabani surový (človek): Po reči poznaď akí je Ňeohrabani.
 Ňeslaďiť sa nežiadať si: Mňe sa už veru aňi žiď Ňeslaďi.
 Ňesnáďza mrzutost', neprijemnost': Z jednej Ňesnáďze zme ušľi a upaďti zme do druhej.

nešeredne veľmi, hrozne: *Nešered-
ne sa oklamaj pri kúpe majatku.*
netúrnuť nevšímať si: *Ja na jeho
táraňini ani netúrňem.*
ňietri niektorý: *Ňietri človek ne-
vraví tag, ako mislí.*
oberať; naoberať; nenaoberať zrno
od plevy, hrozno v čase vinobra-
nia, jablká so stromu; blata na
obuv; nevyhnúť mokradi: *Oberá-
me krúpi, je v ňih, moc, kúkoľa.*
*Naostriť si nožíki, pýojďeme o-
berať na viňicu! Čýo krajšie a
prístupnejšie jablká oberjeme ru-
koy, ostatňje strasjeme. Plno bla-
ta sa naoberalo na obuy. Ňižď ne-
naoberáš: tu je kaluš, tam je
blato.*
obhodiť okožovať: *Murári majú už
ten kúsok sŕeni obhodiť.*
obhodiť sa poušilovať sa: *Ke, ca
troxu obhodiťme, myožeme biď,
z oračkoy do večera hotoví.*
obiť nasuxo zničiť krivdu; vy-
hnúť trestu: *Obišjey nasuxo: ne-
dostať, čýo mu právom patrilo.*
*Šikovňe sa višmíkov spo, trestu: o-
bišjey nasucho.*
objedať hrýzt: *Ňebodať ťa to vlas
objedá.*
obrať v kartách, kraďnúť ovocie:
*Upadoť mezi lotroy — obrať ho
f, kartách. Akisi holomci obraťi
nám zelené hruški.*
*obyocka, (obvôdzka) vôdzka = uz-
da (podľa Pravidiel); správne:
uzda je povrázok na kone, ob-
vôdzka na rožný statok.*
obúšť dať malý dar; hrubým slo-
vom zahriať: *Veru ťa ten, o-
búšila tá krsná mať, voľila
ňiž(d) Ňedať. Ke, com sa vihová-
ray, tak ma obúšij, že som vjaž,
ňevedej slova povedať.*
odbíjať chystať sa odísť: *Už, hostja
odbijajú, lebo sa bliži k, pohnoci.*
odbrexnúť odvrnúť: *Na slušní prí-
hovor nemusíš surovo odbrexnúť,
aľe pekňe otpoveť!*
odmástka mazadlo z múky a ka-

pustnice na mastenie priadze pri
tkaní; ináč: *šľichta* (z nem.).
odmrť dedičstvo; dedičská daň: *Už
bi ho boľi predávaťi, aľe odmrť
ho postavila na nohi. Ofecko išťi
dňezj z mamkoy do Martina
k pána notárovi skrzeva odmrť.*
odorať si dať aľebo Ňedať ukrivdiť,
nedopustiť krivdu: *Day si odorať,
lebo sa Ňevedej bráňiť. Bráňij sa
a Ňedať si odorať.*
odžižlať i odhíhlať odkrojiť tupým
nožom: *Myohoy bi si naostriť
nyoš — horko-ľasťko som ňím od-
žižlala kúsok slaňini.*
ohonková riečica riečica na cúdenie
pliev pri mlátení.
ohurní nevlúdny, nevravný: *Vari si
sa Ňevispay, ke, ci takí ohurní.*
okiazať vychvaľovať, vyvyšovať:
*Okiazaťi ho na zhromažďeňi ako
dobrého rečníka.*
okmásať oškľibať: *Okmásaťi nám
ešje Ňezreľho obocja.*
okorovať šetriť: *Ti ho okoruješ a
on rozhazuje peňjaze.*
okružľje sadlo, masť na črevách:
*Ej, aľe sťe hu (ošípanú) dobre
vikrmiťi, koľko má toho okruž-
ľja na črevách!*
opixáč pomocník: *Đe je najvjaž, o-
pixáčoy, najmeňje je pšena.*
opjerať sa o niečo vyháňať sa do
niečoho: *Naše zeme sa opjerajú
o susední zotár.*
opklopiť obkľúčiť, obkolesiť: *Žan-
dári opklopiťi dom zo šetkých
strán, abi zloďje Ňeušjey.*
opúšťať sa klesať na duchu, malát-
niť: *Ňemusi(š) sa opúšťať —
Pán, Boz, pomýže!*
orašmaní otrhaný: *Za mladi sa fin-
ťij, teras, zodi orašmaní pomeži
svet.*
osjevať sa poprcháť: *Pona, cväťi Mi-
kuláš osjeva sa drobní dášť.*
ostuda hanba: *Opilez, je na ostudu
celej rodňje.*
otaľipnúť odpíť: *Otaľipňi si sťej
kávi, abi si Ňepoľjala obrus.*

pahltní pažravý, nenásytný: Nigdá som nevidela takej pahltnej ženi: čyo druhé nežedli, šetko vi-xránila na svoju miskú.
 pánt bidlo v kuríne: Sľepki išli fčas na pánti — buďe pršať.
 pantofľa zo starej čižmy upravená obuv, bez opátka, s podošvou len na prstoch kožou opatrenou.
 papčo dobrý jedák a planý robotník: Nekce sa mu robiť, len abi bola misa plná.
 parožná studňa studňa na žeriav: U ná-zrietka vidáť parožné stud-
 ňe.
 pášť jazik ohovárať, klebetiť: Na-ša suseda nemá milšej roboti ako páz(ď) jazik po ľuďox.
 pazúr chrapún: Dobre ti to, načo sa kamaráti(š) s pazúrom!
 peľendrek čierny cukor, výťažok z koreňa sladiča.
 peňicir menší, jemnejší nožík, zprvu len na strúhanie písacích pier z brka: Krsní ňanka mi kúpiť peňicir na Ježiška.
 pigľuvať uxo spať: Ná-z, oľecko celú noc pigľovali uxo.
 pi-xnúť do očí vytýkať niečo: Pi-xoy so mu do očí, že ma ňena-fšiviy.
 pláxa horiaci kus slamy, šindľa, vyhodený pri požiari do povetria: Veľké pláxi ľietaťi f povetři — od ňix celá d'edina zhorela.
 plášť odev; plášť medu (v Pravidlách: plást); plášť trávy: Zaho-ci plášť, buďe pršať: Toho roku Nazistáme plášte trávi (šúplaty) na obloženie hrobu.
 pobe(h)a poriadok: Iná pobe(h)a je v evanjelickom kostole, iná f ka-toľickom.
 poharušiť sa poškriepiť sa, pohar-kať sa: Poharušili sa pri pohári-ku a bolo po priateľstve.
 pohnúť hodne zjesť: Veru sfe hod-
 ňe pohli ten xľep; vezme len fčera piekľi. I brinzu s pareňički sfe pohli!

poxrámať sa, doxrámať sa poudie-
 rať sa, okrivieť: Poxrámaťi zme sa, lebo zme sa do hráže prevrhli.
 Dochrámay sa, keď preskakuvay jarok.
 pokúšať Pána Boha vydávať sa do nebezpečenstva alebo na miesto nebezpečné: Nepokúšaj Pána Bo-ha — dobre si rozváš, čyo kceš robiť!
 popletať sa chodiť, prechodiť: V na-šej ulici sa často popletaťi vojaci.
 popreť spariť: Od horúčosti mám popreté prsti na nohe.
 porobiť, porobeňina počariť, čary: Vari mu porobila, ke ca tag, vláči za ňoy. Že ti má krava krvavyo mľieko, to buďe agiste porobeňi-na.
 porúhať sa posmešne napodobňo-
 vať: Neporúhaj sa mi, lebo na-habeš!
 pošramoťiť si svedomia konať proti pravde na ujmu statočnosti: Ja si za ňižď nepošramoťim svedo-mia.
 povikrúcať grgi podrhnúť: Zloďej povikrúcaťi hidiňe grgi a vo vreci odvľiekoy.
 prašiť sa v očiach driemať sa: Praši sa mi v očiach, idem si ľahnúť.
 prďíñec malá izba: Ba či sa ti to len kce bývať f takom prďinci!
 prexvästuváť sa prevláčať sa: Dar-mo sa prexvästuje popred náž-dom — veru ňepuojdem zaň.
 prekrútiť navyše potreby, nasilu krútiť: Prekrútená šrayba ňižď, ňedrží.
 prelomiť ľat začať: Najfiazľat pre-lomiť, potom to už id'e.
 premľieť sa prejsť: Mnoho ľuďi sa premľelo cez naše mesto.
 preodmladiť zarobiť na chlieb: Pre-osej múku, buďe treba preodmla-diť.
 prepásť šťastia mať neprijemnosť, škodu: May dobrú príležitosť, ale prepásoy šťastia.
 prepletať tancovať; písať; šit:

- Kebi také nyoški mala, i ja bi som prepletala ako zajac. Prepletá na fujare — aš, milá vec. Pančuški som prepletala červénim, zelením, bielim harasom.*
- prespolní ľudia zo susedných obcí, z vidieka: To idú prespolní ľudia do kostola.*
- prešfekaňec hubáň: To je prešfekaňec, že mu vari ňjet páru na svefe!*
- pretľieť pretroviť: Pretľie mu ako husi.*
- prevrhnuť sa obrátiť sa, vystriedať sa: U ná(s)sa stá a stá ľudí do roka prevrhne.*
- pricapúrať pribehnúť: Aňi zme sa ňenazdaťi, iba keď pricapúrať za nami.*
- priepački náhovorky, výzvedy, kde majú dievča na vydaj, či ho rodičia sľubia dať mláďencovi za ženu: Do našich susedov sa jednostajne vláďia totki-podľizajni, ňebodaj na priepački.*
- prixráňiť opatriť; pričesať: Prixráňim ti d'eti, kým sa vráti(ž), z mesta. Prixrán si té škuti, keď ideš mezi svet!*
- prikapať nevdojak prísť: Aňi zme hu ňevolúťi, a prikapala.*
- prikľincovať zdôrazniť, vyzdvihnúť: Dobrodiňec(s)voje slová prikľincováť skutkom.*
- prístupník kto ide na prístupky, prižení sa do ženinho domu.*
- prítáknuť prisvedčiť: Kmotre, ti na šetko prítákneš, i kebi ťa maľi vešať.*
- prifľahnuť primfzať: Veru dňezv noci dobre prifľahlo, už je tu zima.*
- priviešť do človečenstva zaopatriť, povydávať, poženiť: Rada som, že som šetki d'eti do človečenstva priviedla.*
- profitirovať získať: Čyo tím profitiruješ, že ždi doma sedíš!*
- psota moľa: De sa táto psota tu zala — šetku kožušinu nám skazí!*
- pucuvať kľučki prosiť niekoho: Chodí po pánox kľučki pucuvať. puďilár našpikovaní peňaženka plná papierových peňazí: Eazko tomu pána hrať, kto má našpikovaní puďilár.*
- pustoyka samote zvyklá ženská: Naša starká sa len taká pustoyka, aňi nozizbi ňevistrčja.*
- pustená hlava bez starosti: Povidávala som d'ioyki, mám pusťenú hlavu.*
- pustiť brki utraťiť peniaze: Pustij brki, lenabi sa mu žena ňedozvedela.*
- puška buksa: (F) Šťedry večer dávajú mendíkom za spjěvaňja do puški peňjaze.*
- ráčiť sa snášať sa, priateliť sa: Mi sa z našimi susedmi ráčime. Mňe sa páči ke,ca mládežs tancom ráči.*
- ráf obruč na kolese: Koleso sa mu rosušilo, ráf mu otpadoy.*
- rafať (ľanové hlávky, knotky) odtrhať; cudzí majetok „kvaltom“ brať; lesné ovocie (čučoriedky, brusnice atď.) dreveným hrebenom rafať.*
- raťtuvať (z nem.) nedať sa presvedčiť; krivdiť: Raťtuje na tom, čyo poveday. Raťtuje na ňom ako na koňi.*
- remzať chytro hovoriť: Ňeremzi ako žit, ke,ca modlí!*
- reštuváňja lešenie: Pre ňepozornost spadoy z reštuváňja, aľe si neublížij.*
- robiť ovácie mať mnoho rečí: Ňeroptoľké ovácie, povec kúpiš, či ňje?*
- roščerťiť sa nahnevať sa: Ke,ca roščerťi, je štont človeka zabíť.*
- rosjěuka rozsievadlo: Zavesij si rosjěuku na pľece, prežehnay sa a sijay zrno.*
- rospľaziť rospľazená, dekoltovať,*

dekoltovaná: *Chodí rospĺazená — že sa ňehambí!*
 rospasíť sa rozšíriť sa: *Ňeskobľi sa, chrasta sa ti väčšmi rospasí.*
 rostočiť hľodať, pozubrovať; porozkladať ľan do riadkov: *Miši nám rostočili jačmeň. Mamka šli rostočid ľan na ľuku.*
 rovním furtom bez vybočenia: *Naháňali ho — rovním furtom uťekaj domoy.*
 rosrnadiť rozhádzať peniaze na daromnicu: *Zďeďu pekni majatok, aľe ho čoskoro rozsrnadiu.*
 rozhazovať peňaze ľahkomyselne žiť: *Kto za mladi rozhazuje peňaze, fstarobe xodi po žobraňi.*
 rozhamovať koľieska dať sa do behu, poponáhľat sa: *Počkaj, veťi ja rozhamujem koľieska, ten sa ho neponáhľaj!*
 rozložiť spraviť oheň; vysvetliť neznámu vec; sadnúť si naširoko; rozostlať posteľ; vykrámiť tovar: *Akosi schladilo, nože, d'jouča, rozložohna! Počkaj, ja ti rozložím, ako to bolo! Rozložila sa ako dáka veľkomožná. Cho, ci ľahnúť, rozložím ti posteľ! Kupci rozložili svoje krámi na jarmoku.*
 roznosiť deň na nohách chodiť bez úžitku, bez osohu: *Máš ti svedomia, takto ňemilobohu roznosi(d'), deň na nohách.*
 rozohnať cesto vyvaľkať: *Ňemám vládi v rukách — ľedvoy som cesto na rezance rozohnala.*
 sadnúť na ľep dať sa naviesť, oklamať: *Pri poháriku sadoy na ľep a potpísay kmotrovi zmenku.*
 sedaňa predchodca detských vozíkov, obyčajne doma zhotovených.
 sesterňica (i sestrňica) dieťa strýca, ujca, tety.
 sľahnúť do záhreňja skúmať chyby: *Sľahni ten do svojho záhreňja, tam hľadaj svoje xibi!*
 síta robota unavujúca, ktorej sa človek ľahko nasýti: *Drevo rúbaď, je veru síta robota.*

skapati nesvoj: *Po fčerajšej zába-ve som celi skapati.*
 sklbačiť shúžvať: *V hneve sklbačiy písma a hoďu do pece.*
 skuhraf modlikať: *Doftedi skuhray, kim so mu nesľúbila, že ho pyojmem na majáles.*
 skuhroš skupán: *Skuhrožnikomu ňepomyže, aňi sebe ňežiči.*
 skrhúňať plakať, ponosovať sa: *Darmo skrhúňaš, sama si si vina, myohla si sa s ňim nezapoďjevať.*
 smoliť fajčiť: *Nážotez od rána do večera smolí ako Turek.*
 snoriť sľiediť, kutiť: *Snori, ďe bi čyo myohoy uchvátiť.*
 spadnú oči keď sa chce spať: *Len čo mi oči spadli, už ma budíli.*
 spasiť pomôcť: *Tvoja režma už ňespasi.*
 spiskať vymyslieť: *Čer(t)to spis-kay, aňi ňje zdobrim.*
 spofšedňeť zovšedniť: *Nekamará, ca zhoďaskim, ľebo spofšedňješ! s prvej ruki od vyrábateľa kúpiť niečo: Ždi lacnejšie a ľepši tovar kúpi(š) s prvej ruki.*
 sprtačení Slovák neprebudený, od-rodený: *Ti si ten takí sprtačení Slovák!*
 spust spád na zámke pri zvrtnutí kľúčom: *Aľeže dobre zamkni dve-re, na dva spusti!*
 spušťjak, viď cedák!
 stáňa bočné stavby (dvor, maštale, chlievy, humno a iné): *Na Turice vibjeľa, virjaďa gazďině domi i celjo stáňa.*
 stáť na varfe strážiť: *Stoji vojag, na varfe v otrhanom kabáfe.*
 stáť priliehať; mať cenu: *Dobre ti stoji ten novi oblek. Čyo stála látka a čyo ušifja?*
 stariga husia mať: *Za starigoy capinaju fpeknom raďe húsence na ľučku.*
 stay/v, v druhom stave samodruhá (žena): *Aňi zme ňepobadaľi, že bi bola v druhom stave.*
 strapčiť sa škriepiť sa, priečiť sa:

Čyo sa strapčíš, keď nemáš prax-
du!
stratiť slovyko-dve zaujať sa: *Keby*
si kecy stratiť za mňa slovyko-dve.
stríc, stričík otcov brat; jeho žena:
striná, strinká, ich deti: *strične*
deři, striční brat, strična sestra.
stúpať na päti poháňať, pobádať,
 povzbudzovať: *Musím ťi stúpať*
na päti, kecy neskoro prišla do
 roboty.
stvárať peklo vadiť sa, nezdobu ro-
 biť: *Ten ťedi nám je dobre, keď*
otec otkapú — *lebo* iba peklo
 stvárajú, *kecy* doma.
suzí fruštík pokarhanie: *Nemiňe*
ta suzi fruštík, že si sa v noci
túlay.
sukovica hrčavá palica: *Boy* krad-
 núť — *viopšivali* ho *sukovicoy.*
svet ľudia: Čyo povie svedo tebe,
kecy každého robíš posmech? *Na*
svjatki bolo toľko sveta f.kostole,
 že *neboli* miesta.
svokor, svokra mužovi rodičia:
Svokor sa mi dobrí, *aľe* *svokra*
 mi *ne* dajú pekného slova.
šibnúť pošinúť: *Trochu* ho šiblo
 na pravi bok, *aľe* sa *viříže.*
šiknúť sa hodiť sa: *Tá kúpa* sa mu
 šikla do krámu.
šimrať štekliť: *Voľačo* mi šimre za
 goljerom.
šinter (z nem.) šarha: *Do opce* sa
zatúlaly besní pes, *aľe* ho šinter
 zadrhoy.
šiť horúcoy ihloy slabo šit': *Ten ka-*
bát šiý krajčír horúcoy ihloy.
škrandi (pomn.) nepestované, stra-
 paté vlasy: *Sa nehambí(š)stima*
škrandama xodiť medzi svet?
škrjepiť sa dohadovať sa: *Neškrjep*
sa so mnoy, ja to lepšie viem, le-
bo som tam boy.
škuľiba človek bez cti: *To je škuľi-*
ba človek — *že mu* *ňiet* páru.
škuta ostrá tráva: *Nexof.páz* do
Krnáčovix, tam je iba samá šku-
 ta, *xod'račeý* na Cingovú!
šľapací sploštený, spľasnutý: *Po-*

znať po šľapatom nose, že si
Xvojkeje.
šľapať si po jaziku protirečiť si:
Má možreči, nečudo, že si šľape
po jaziku.
šmajzľuvať sa (z nem.) lichotiť,
 líškať sa: *Darmo* sa *šmajzľuješ*
 — *ten skučko* *ta veru* nezratuje.
šmáň drobná listnatá haluzina: *Do-*
viezoy som *z hori* *ten takú* šmáň,
 iba samé smeři.
šoydra údená predná lopatka: *Šun-*
ki zme uš pojedli, *ostali* nám *ten*
šoydri.
špás, špásuvať žart, žartovať: *Ne-*
špásuj so mnoy — *ja* *takím* špá-
 som *nerozumiem.*
špendiruvať (z nem.) dávať, vyna-
 kladať: *Kim* som *vláday,* *špendi-*
ruvay som na školi, *ten* *abi* bolo
 dačo *z neho.*
štek kolík do plota: *Naši* sa *vibra-*
li do hori na šteki do záhradi.
šfibrať skupáňať, málo dať, šklbať:
Ňietra gazďiná každému štibre,
 ani sebe *nežiči.* *Húsence* šfibrú
 trávičku.
štond (z nem.) ochotný, schopný:
Je šton(t) spať, čyo *bi* sa *tri* noci
 spikli.
štramák švihák: *Mýoj* kamarád *je*
 v *uniforme* *hotoví* štramák.
štyos hromada uloženého dreva: *A-*
zda mi budú doz dva štyosi dreva
 na zimu.
šúplata plášť trávy: *Povez Janovi,*
neh nakope šúplad na obloženie
 hriadok!
šfurma (z nem.) lomoz: *Ňerop* *pre*
niž *za* *niš* *takú* šfurmu!
šúst koľko sena si človek trúfa u-
 viezť (vozit') na svrčinových (če-
 činových) haluziach: *Zvľjekoý* do
 doľini šús(t) sena.
šústať sa ukladať sa: *Bodri* *kosec*
kosi trávu, *ten* sa mu tak šústa.
šušfať suchotať, šramotiť: *Mne* sa
 zdalo, že *voľačo* *v hustom* kroví
 šušťalo.

(Pokračovanie.)

PREDNASKY A BRATISLAVSKOM LINGVISTICKOM KRUŽKU V ZIMNOM SEMESTRI 1946/47.

Na prvej schôdzke (4. XI.) prednášal Dr. Stefan Bochnár o *fonetickom hodnotení diftongov v endziech slovach*. Na podklade konkrétneho materiálu ukázal, že dvojjetenné endzie vokálne skupiny sa v slovenčine hodnotia niekedy ako diftongy, niekedy ako skupina dvoch vokálov. Záverom konštatoval, že diftongické hodnotenie je tým pravdepodobnejšie, čím je príslušná dvojjetenná skupina ďalej od začiatku slova a čím menej sa dane slovo počítuje ako endzie.

Dňa 11. XI. hovoril Dr. Jan Horáček o *skratkách a značkách v slovenčine*. Ukázal, že pri písanosti grafických skratiek vznikajú vlastné aporéty, ktoré sa dajú odstrániť len tým, čiže slovom prevzatým. Neaportujú sa však všetky slova, nakoľko niektoré sú v jazyku nepripustne fonematične skupené. Ich význam je presnejší a jednoznačnejší ako u slov domáceho jazyka. Je jstývania vo funkcii samostatných slov svedčí vlastný prízvisť, skopnosť, len zaraďenia do slovenského odvodzovacieho a odvoďacieho systému.

Ďalšia schôdzka bola venovaná diskusi o *zásadach fonetografickej praxe* (18. XI.). Po mnohých slovach Dr. J. Horáček o rozvinula sa debata, ktorej výsledkom bolo predmetným zistenie, že pre príručný slovník sa treba obmedziť iba na súčasný spisovný a hovorený jazyk. Ďalšie úvahy boli venované najmä otázkam štýlistického zaraďenia, významového vykladu a najmä roztriedenia jednotlivých významov pr. slovach s viacerými významami.

Integrácia slovného poznačenia Novomestského sa zobera Dr. Viktor Káčera (25. XI.). Výsledky svojej skúmania shrňa asi takto: Dynamické vystupovanie morfol. jednotíc, ktoré sa

lexikálnej sa ukazuje, že básnický text buduje Novomeský pomocou homonymity lexikálnych prvkov.

Dňa 2. XII. prednášal univ. doc. Dr. Mikuláš B a k o š na tému *Jazyk spisovný a jazyk básnický*. Usiloval sa ukázať, že pomer medzi spisovným a básnickým jazykom je taký, že básnický jazyk tvorí osobitný jazykový systém.

P. O n d r u s prednášal 20. I. 1947 o *výsledkoch svojho výskumu slovenských nárečí v Maďarsku*, pri ktorom sa zaoberal najmä nárečím novohradským. V prednáške podal prehľad pravidiel, podľa ktorých sa spájajú spoluhlásky so samohláskami v korenných morfédoch. Pri zápornom formulovaní týchto pravidiel ukázal, že je tu vypuklá tendencia nespájať konsonanty *k, p* so samohláskou *e*, kým naopak, skupiny *d + i, e*, resp. aj *ď + i, e* sú tu prípustné.

Na schôdzkach dňa 27. I. a 10. II. prednášal univ. prof. Dr. A. V. I s a č e n k o o *kresťanskej kultúre u západných Slovanov v dobe predveľkomoravskej*. V prvej prednáške sa zaoberal doterajším výskumom tejto otázky a ukázal, že už pred príchodom Cyrila a Metoda sa šírilo kresťanstvo v reči ľudu, a to najmä činnosťou írskych mníchov. Pri výklade pomenovania pre obyvateľov dnešného Korutanska a Panónie ukázal, že to boli dva odlišné kmene a že kmeň v Panónii môže byť totožný s dnešnými Slovákmi.

V druhej prednáške na podrobnom rozbere slovanských neliurgických textov, najmä *Otčenáša* a *Verímboha*, ukázal prof. Isačenko, že boli preložené do západnej slovančiny priamo z latinčiny, bez prostredníctva nemčiny, ale azda súčasne s textom nemeckým. Tento západoslovanský text nebol závislý od textu slovinského, ktorý bol, ako svedčia hojné germanizmy, preložený z nemčiny.

Medzitým sa na debatnej schôdzke o problémoch, nadhodených Dr. Isačekom, zúčastnil aj ľubľanský profesor histórie Dr. Milko K o s (4. II.). Hájl proti mienke Dr. Isačenka svoju tézu, že obyvatelia Korutanska i Panónie patrili k jednému kmeňu, a to slovinskému. Pokiaľ ide o smer, akým christianizácia postupovala, zdôraznil Dr. Kos, že kresťanstvo sa šírilo k nám z kultúrneho a politického centra v dnešnom Korutansku. Na diskusii sa zúčastnili aj historici.

Hý.

Kritiky a recenzie

PRAKTICKÁ MLUVNICA JAZYKA SLOVENSKEHO, I. DIEL, SOSTAVIL JÁN STAROSTA. Vydala ústredná správa Slovenskej ligy v Bratislave 1947. Str. 88. Cena Kčs 28,—.

Musíme si priznať, že v prípravách na prijatie našich repatriantov, hlavne z Maďarska, neboli sme dôslední a pozabudli sme na veľa vecí, medzi nimi aj na hodne vecí závažných. Jednou z nich je aj to, že sme pre tento cieľ nemali a nemáme dosiaľ naporúdzi súcu učebnicu slovenčiny. Slovenská liga učebnicou J. Starostu chcela túto chybu napraviť. Je to správne, no i keď uznávame, že lepšie je mať niečo ako nič, jednako musíme vytknúť učebnici veľa závažných nedostatkov.

Učebnicu zostavil Ján Starosta podľa učebnej osnovy jazykových kurzov Kultúrneho oddelenia Osídľovacieho úradu v Bratislave. Starostova knižka nesie všetky znaky práce nedostatočne premyslenej a narýchlo robenej. Niet v nej systému, pevnej smernice, kostry, na ktorú by sa preberaná látka viazala. Všetko sa rozplýva a sme na veľkých pochybách, či poslúži tým, ktorí budú podľa nej učiť, i tým, ktorí podľa nej budú sa učiť. Ak mám niekoho učiť slovenčinu, treba pritom vychodiť zo zásad gramatických a pravopisných, platných pre slovenčinu. Pravdaže, osobitný zreteľ treba venovať tomu, v čom sa dve reči, v našom prípade slovenčina a maďarčina, rozchodia. Napr. rod podstatných a prídavných mien. Nijako by som nevychodil hneď s gramatikou alebo pravopisnou poučkou. Učebnica mala by na začiatku dávať dôraz na výslovnosť hlások, slov, viet, vôbec na čítanie. Na to sú vhodné kratučké články, rozprávočky, ktoré zaujímajú. Tie by mali žiaci čítať, vetu po vete, spolu s prednášateľom, i sami; vysvetľovať ich z pamäti, vracaj sa k obsahu jednotlivých článkov otázkami a pritom dbať hneď na správnu stavbu viet, dbať i na obsahovú časť, rozhodne nepoužívať čechizmy, germanizmy, hungarizmy. A práve v tomto prehršuje sa učebnica skoro na každej stránke. Tak napr. v článku *Moje školské veci* (str. 5) nájdeme takéto vety: Ja mám nový „slovenský sošit“. „On“ je tenký, ale dosť veľký. Mám aj novú „slovenskú knihu“. „Ona“ je veľká, ale nie je hrubá. Je šedá ako sošit. Ak zámenami sa chce zvýrazniť rod podst. mien, tak potom by sa to malo robiť

dôsledne. No myslím, že toto narobí viac zla ako dobra. Koncovky príď. a podst. mien -y, -ý, -u, -ú sú vytlačené v tomto článku hrubším písmom. Ak má vyniknúť rozdiel príď. mien podľa rodu, tak potom mali sa použiť vety, kde by boli prídavné mená v prvom páde a vo všetkých rodoch, teda i v rode strednom. V článku sa chce vyzdvihnúť rozdielne zakončenie príď. mien podľa rodu, no nemáme v ňom jediné príď. meno v rode strednom. Najprv by malo byť jasno v rode podst. a príď. mien v prvom páde jednotného čísla a len potom pristúpiť k nácviku pádových prípon.

Myslím, že pre začiatok dobre by bolo všímať si rodov podst. mien podľa zakončenia a u osobných aj podľa osoby (chlap, chlapec, vojak, záhradník, žena, vdova, matka, mesto, pole). Takto by sme hneď na začiatku nadobudli aspoň hrubý prehľad, že máme v slovenčine tri rody. Na túto kostru potom by sme nadväzovali, zatriedňovali a rozlišovali výnimkami podstatné mená, ktoré, i keď sú, povedzme, zakončené na -a, nie sú rodu ženského a pod. Rozhodne by toto bola ľahšia cesta, ako hneď na začiatku učiť, že rod podstatných mien rozlišujeme pomocou zámena, a poslucháči sa musia učiť od podstatného mena k podstatnému menu, ktoré zámeno používame pri určovaní jeho rodu, ako sa to robí napr. v nemčine.

S časovaním je tiež chaos. Učebnica preberá časovanie slovies v takomto poradí: „mať“ — „menovať sa“ — „učiť sa“ — „triasť“ — „sedieť“ — „byť“ — atď. Práve sloveso „byť“ by malo byť na začiatku. Veď zvraty *som, je, sú* sa vyskytujú skoro v každej vete. Pritom vieme, že s týmto slovesom majú Maďari ťažkosti. („Ja bol“ [voltam], miesto „bol som“, „ja učil“ [tanítottam], miesto „učil som“, „ja jedol“ [ettem], miesto „jedol som“.)

Na str. 15 sa uvádza toto pravidlo o rozkazovacom spôsobe: „Rozkazovací spôsob tvoríme tak, že zanecháme *koncovku* (ktorú?) tretej osoby množnej v prítomnom čase. Keď je ťažko vysloviť (čo?), prídáme príponu -i, napr.: *padn - padni, sadn - sadni, koncovka -j* odpadá, napr.: *kryj - kry*.“

Alebo na str. 17 zas takéto pravidlo: „Prídavné meno (a slová, ktoré sa skloňujú ako prídavné mená) má v jednotnom čísle v miestnom páde...“ Pritom nikde v učebnici dosiaľ nie je zmienka o skloňovaní, o tom, čo je pád, koľko ich je, aké pády rozoznávame, ale v pravidle sa hovorí o „miestnom páde“.

Na tej istej strane autor vysvetľuje budúci čas slovies. Vzorom mu je sloveso *prosiť*. Ako príklady uvádza tieto vety: Zajtra „*budem prosiť* knihu“; v utorok „*budem prosiť* sošity“. V stredu „*budeme prosiť* jablká“. Nuž toto je priveľa. Slovák proší Boha, otca, mater o niečo a keď už takto chce, ako autor, tak „*proší si* jablko“. Ale tu autor vychodil z toho, čo som mu vytkol na začiatku, totiž z maďarčiny (Holnap fogok kérni könyvet...).

Takto by sme mohli pokračovať so stránky na stránku a všade by sme sa stretli s podobnými perličkami. Najhoršie je pritom, že

takto sa majú učiť po slovensky repatrianti a je nebezpečenstvo, že takto aj budú učiť niektorí prednášatelia, ktorí prípadne uveria, že toto je správna a rýdza slovenčina.

Nakoniec ešte niekoľko „slovenských“ zvrátov, s ktorými sa v príručke stretáme veľmi zhusta: Akú hodinu máte teraz? Teraz máme „slovenskú hodinu“ (str. 4). „Vyzvedla som“ liek (41). A začaly na sedliaka „napadať“ (45). Vietor ho „obdúva“ (45). A mráz „odstal“, už ho nevidno. Bud'te „dobrými“, deti moje a budete „šťastnými“ (48). Urobili si aj „školu“ pre ovocné stromy (50). Dúfam, že mi „stanovíte najľavnejšie“ ceny (72) a mnoho iných.

Toto je len zbežný pohľad na príručku, ale vari postačí, aby sme si urobili obraz o dielku, pomocou ktorého budú naši repatrianti poznávať a osvojovať si krásy materinskej reči. hk.

L. Q. ROSS: PAN KAPLAN MÁ TRÍDU RÁD. Zpracoval Pavel Eisner, vydal J. Podroužek, Praha 1946.

Ide o zaujímavú humoristickú knihu, ktorá však pobaví aj poučí predovšetkým čitateľov, majúcich aktívny vzťah k celému obrovskému komplexu problémov, týkajúcich sa jazyka ako vyjadrovacieho a dorozumievacieho prostriedku.

Americký originál knihy vyšiel ešte pred vojnou pod názvom „The Education of Hyman Kaplan“. Opisuje humorne a realisticky prvé kroky prisťahovalca Kaplana (ktorý je asi poľský žid) na pôde Spojených štátov. Pán Kaplan chodí do večernej školy, aby sa skoro a správne naučil po anglicky. Keďže však je skvelý jazykový anti-talent a muž s nevyspytateľnou logikou, je proces jeho premeny na amerického občana a najmä jeho rečové štúdium podivné a veľmi humorné. Pavel Eisner prepracoval túto nepreložitelnú knihu tak, že pán Kaplan sa učí po česky. Eisner je doma vo všetkých oblastiach jazyka a podarilo sa mu dosiahnuť, že Kaplanova čeština je práve tak bizarná, zvrhlá, doriadená a do popuku smiešna ako Kaplanova američtina originálu.

Mohli by sme celkom dobre povedať, že tu ide o akýsi filologický humor. Kniha však má i poučné stránky, najmä pre tých, čo sa učia cudzie jazyky alebo ich vyučujú. Bedlivý čitateľ nájde tu veľa cenných pozorovaní z okruhu jazykovej pedagogiky, ba i sociologicko-psychologické postrehy o amerikanizácii európskych vysťahovalcov a o tvorení amerického národa.

Kniha sa číta veľmi príjemne, lebo pán Kaplan je v svojich prekvapeniach nevyčerpatel'ný od začiatku až do konca. Je to reálny typ, často sa vyskytujúci a je celkom zábavné študovať jeho svojskú inteligenciu. A napokon ukazuje kniha skúmateľom jazyka (či už ide zásluhou Rossovou o angličtinu, alebo Eisnerovou o češtinu), aký je to plastický a tvárli'vý systém, živý, prekypujúci, nevypočítateľný vo svojich možnostiach, rozmaroch a lapsusoch, a často neovládateľný.

J. Boor.

Rozličnosti

POZNÁMKA K TVORENIU ADJEKTÍV TYPU *PEKNODUCHÝ*.

Na budove Dekanstva Lekárskej fakulty Slovenskej univerzity v Bratislave visí tabuľka s nápisom „Štátny zdravotne-sociálny ústav“. Tento nápis je s hľadiska složenia adjektíva „zdravotne-sociálny“ rozhodne chybný. Zdá sa, že v slovenských lekárskech kruhoch panuje veľký sklon k takémuto tvoreniu (*telovýchovne-zdravotný* ap.).

K tomuto niekoľko slov.

Príslovky, odvodené od adjektív s príponou *-ný*, znejú v slovenčine zpravidla na *-ne*: *pekný—pekne, hodný—hodne, slovný—výslovne, krásny—krásne, bolestný—bolestne, výchovný—výchove, zdravotný—zdravotne, sociálny—sociálne, hlavný—hlavne, márný—márne, vďačný—vďačne* ap.

Príponu *-e* nachádzame okrem toho ešte aj v prípadoch, ako: *dobré, zle, hore, pozde* atď.

No veľmi častá je prípona *-o*: *hlboko, vysoko, nízko, ďaleko, čisto, skoro, málo, isto, darmo* ap., ktorá sa v niektorých prípadoch vyskytuje aj po *-n-*: *slobodno, hodno, dávno* ap.

Takto sa užívajú príslovky, keď stoja vo funkcii príslovkového určenia; napr.: *ďaleko bol, hlboko padol, krásne spieval, márne prosil, bolestne vzdychal* atď. Ako vidíme, určujú vždy prísudok, sloveso.

Je otázka, či môžu stáť aj pri mene, konkrétne pri prídavnom mene, vo funkcii príslovkového určenia. Zdá sa, že nie. A to z toho dôvodu, že príslovky tohto druhu sú odvodeninami od prídavných mien. Preto je vylúčené určovať prídavné meno tým, čo z neho pochádza. Takáto príslovka môže stáť teda iba pri slovesných významoch, a to nielen vtedy, keď sloveso je v určitom tvare, ale aj vtedy, keď sloveso je v tvare participiálnom; napr.: *pekne urastený človek, príjemne spievajúci vtáčik, bolestne vzdychajúci chorý* ap.

A predsa dorozumievacia potreba vyžaduje spájať niekedy dva adjektíválne významy v jeden význam v pomere slučovacom; napr.:

niečo je *bledé* aj *zelené*. Povieme o ňom, že je *bledozelené*. *Hluchého* a *nemého* voláme *hluchonemým* atď.

V týchto prípadoch, pravda, nemožno hovoriť o spojení vetnom, ale je to zjav, ktorý patrí do derivačného systému jazyka, teda do náuky, ktorá nás poučuje o tvorení nových pomenovaní. Potom prvá čiastka složeniny nie je formou plnovýznamnou, ale zjavuje sa nám tu iba ako kmeň, ktorý býva vždy zakončený na -o- (adjektívum pôvodne o-kmeňové). Tak je to nielen pri složených prídavných menách, ale aj pri složených podstatných menách; napr.: *vodovod*, *hromosvod*, *blahorodie*, *bohočlovek*, *hrubozrný*, *peknoduchý*, *dolnozems-ký*, *južnoslovenský*, *horno-oravský*, *tmavočervený*, *žltozelený*, *bystro-zraký*, *cudzopasný*, *cudzojazyčný*, *severovýchodný* atď.

Shodou okolností na -o sa končia aj príslovky typu *vysoko*, *ďa-leko*, *nízko* a teda potom v skutočnosti nepozorujeme rozdiel medzi príslovkovým tvarom a kmeňom v složeninách *ďalekohľad*, *bystro-umný*, *čistokrvný* ap.

Toto vari zvädza k tvoreniu typu „*zdravotne-sociálny*“, ako by tu šlo o spojenie príslovky na -ne a prídavného mena. Pravdaže, toto tvorenie nie je náležité a treba ho zavrhnúť ako nesprávne.

Môže sa teda písať iba *sociálnozdravotný*, *zdravotnosociálny*, spolu bez pomlčky, lebo veď tu ide o nové pomenovanie jednej a tej istej veci. S formálneho hľadiska slučujú sa tu dva prvky za tým podobným pomenovacím účelom ako v prípadoch *južnoslovenský*, *dolnozems-ký*, *čistokrvný* atď. Má sa teda spolu písať napokon aj složenina *telovýchovnozdravotný*, pretože čiastka *telovýchovno-* sa chápe už iba ako jedno pomenovanie istej veci vo vzťahu k druhej čiastke složeniny, k *zdravotný*. Necíti sa tu už okolnosť, že vlastne aj prvá čiastka je složená z významových komponentov *telo* + *vý-chovný*.

Keby boli možné složeniny typu *zdravotne-sociálny*, musely by byť možné aj složeniny *dolne-zemský*, *južne-slovenský*, *krásne-špatný* ap. Tieto podoby nie sú však v slovenčine možné.

Že nemožno mechanicky spájať formu príslovkovú s druhou čiastkou složeniny, veľmi jasne svedčia aj prípady typu *českoslo-venský*, *slovensko-ruský slovník*, *československý* ap. Nemôžeme predsa spájať príslovkový tvar na -sky s druhou čiastkou složeniny na spôsob **česky-slovenský*. Aj složeniny tohto typu by sa mali vlastne písať spolu, ale úzus zostáva pri rozdeľovaní pomocou pomlčky *čes-koslovensko-francúzska kultúrna dohoda* ap.

Ako vidno, tvorenie typu „*zdravotne-sociálny*“ je neprípustné a nezodpovedá zákonitosti, ako celkom zjavne vidíme v derivač-nom systéme složenín, ktorých prvým komponentom je prídavné meno s vyjadrením kmeňového zakončenia na -o, a nie príslovka. Správny nápis na spomenutej tabuľke teda môže byť len: *Štátny zdravotnosociálny ústav*. JOŠt.

Štátny tajomník u, v, pri ministerstve. — Po oslobodení zriadila sa na niektorých hlavných ministerstvách (zahraničných vecí, zahraničného obchodu, národnej obrany) funkcia „štátneho tajomníka“. V cudzine, najmä u západných mocností, je už tento názov a funkcia dávno, ale funkciou je štátny tajomník postavený úplne na roveň nášmu ministrovi. U nás len zastupuje ministra vo veciach jedného z národov, z ktorého nie je rezortný minister. Nás zaujíma len spôsob užívania tohto termínu v spojení s úradom, ku ktorému sa viaže. A tu stretávame sa zväčša s predložkovou väzbou trojakého druhu. „Štátny tajomník v Ministerstve“ (národnej obrany, zahraničných vecí), „štátny tajomník pri Ministerstve...“, a konečne, úplne nesprávne, „štátny tajomník u Ministerstva...“ I keď táto funkcia je mladšia ako funkcia ministra a nedá sa povedať „štátny tajomník národnej obrany“, ako sa povie „minister národnej obrany“, predsa je nesprávne len predložkou určiť v jazyku vzťah tejto funkcie k úradu. Ani jeden z týchto troch spôsobov neobstoí pre málo pregnantnú súvzťažnosť. Preto je najsprávnejšie hovoriť a písať „štátny tajomník Ministerstva“ (národnej obrany, zahraničných vecí), teda vyjadrenie genitívom bez predložky, čo aj lepšie vystihne úzky vzťah medzi štátnym tajomníkom a príslušným úradom. Z tohto, pravda, vychodí aj písanie názvu jeho užšieho úradu ako *Kabinet štátneho tajomníka Ministerstva národnej obrany*, a nie „Kabinet... pri (u, v) ...“, pretože „kabinet“ je organizačne úplne vtelený do príslušného ministerstva. Teda väzba genitívna bez predložky. F. O.

Claudel, Claudla? — V Pravidlách slovenského pravopisu (str. 91) sa hovorí, že v priezviskách cudzieho pôvodu, zakončených na -er, -el sa pokladá toto e za vkladné práve tak ako v domácich typu *Hudec—Hudca*. Výnimku vraj tvoria také mená, v ktorých by vypadnutím e vznikla ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások. Toto pravidlo sa však nedodržiava dôsledne ani pri domácich priezviskách (kodifikuje sa napr. *Šulek—Šuleka*, hoci skupina -lk- je v slovenčine celkom bežná), tým menej pri priezviskách cudzích. Pravidlo o vkladnom e nemožno teda celkom mechanicky aplikovať na priezvisko *Claudel*, od ktorého sa v 4. č. II. roč. Novej práce užívajú nepriame pády v tvaroch *Claudla, Claudlovi, Claudlom*. Je pravda, že skupina -dl- je v slovenčine bežná (*mydlo, sedlo* ap.) a že v podobnom postavení sa e vynecháva aj v menách ako *Hegel—Hegla, Czambel—Czambla, Cíger—Cígra*, ale tu vo všetkých prípadoch ide o priezviská vcelku známejšie, než je meno *Claudel* (o skloňovaní takýchto priezvisk porov. A. Ján o š í k, *Skloňovanie cudzích priezvisk na -er a -el*, SR XI, 72 a n. a 121 a n.). Vzhľadom na jeho malý výskyt a najmä vzhľadom na tendenciu slovenčiny zachovať, resp. utvoriť rovnaký tvar v nominatíve ako v ostatných pádoch, bolo by lepšie ostať pri tvaroch *Claudela, Claudelovi, Claudelom*. hý.

Pasiar. — Ako súhrnný názov pre skupinu remeselníkov, zaoberajúcich sa výrobou ozdobných bronzových alebo mosadzných predmetov, lustrových korún ap., používa sa niekedy mechanicky z češtiny prepísané slovo *pasír*. Ak nechceme používať už Bernolákom navrhované slovo *gombár*, ktoré ostatne ani nevystihuje podstatu veci, niet príčiny, prečo by sme si analogicky podľa češtiny aj podľa nemčiny nemohli utvoriť slovenské slovo *pasiar*. Je složené zo základného slova *pás* a z koncovky pre mená zamestnania *-ár/-iar*. Kvantita v koreni sa kráti ako v type *vino-vinár*, *figeľ-figliar*. Po *s* je prípustná len prípona *-iar*, ako ukazujú slová *mäsiar*, *kosiar*, *kapsiar*, *mišiar* ap. Takáto podoba je doložená aj v priezvisku *Pasiar*.
hý.

„*Slavian*“? — Na prednáškach, v rozhlasoch i časopisoch často sa stretáme so slovami „*Slavian*“, „*Slaviani*“, „*Slavianstvo*“, „*slaviansky*“ ap. Treba upozorniť, že tieto formy nie sú slovenské, lež prevzaté z ruštiny. V slovenčine domáce formy sú *Slovan*, *slovanský*, *Slovanstvo* ap., lebo ide o slová so základom *slov-*, ako máme napr. i v pomenovaní *Slovák*, *Slovenka*, *slovenský*.

Základ *slavian-* používame len v slovách *slavianofilstvo* na označenie ruského hnutia z XIX. stor., zdôrazňujúceho Slovanov a predovšetkým Rusko oproti západnej Európe, *slavianofil* na označenie stúpenca tohto hnutia, oproti tvarom *slovanofil*, *slovanofilstvo*, ktorými označujeme každého milovníka Slovanov a všetkého slovanského (podobne ako máme *čechofil*, *rusofil* ap.), resp. vlastnosť slovanofilov.
ak.

Keď — *kedy*. — Veľmi často sa nesprávne zamieňa časová spojka *keď* za časovú príslovku *kedy*. *Keď* ako spojka uvádza vedľajšie vety časové, napríklad: *Keď* som došiel na stanicu, vlak sa už hýbal; Vydávaj sa, kým si mladá, *keď* ti prejdú mladé časy, nik sa potom neohlási (ľud. porekadlo) ap.

Spojka *keď* môže sa použiť i vo vzťažnej vete vedľajšej namiesto vzťažného zámena *ktorý*, napr.: Príde čas, *keď* poznáte, že sme vám dobre chceli (namiesto: Príde čas, *v ktorom* poznáte).

Kedy je opytovacia príslovka na priamu i nepriamu otázku; napríklad: *Kedy* prídeš?, Nespomínal, *kedy* zaplatí ap. No nemožno ju použiť napr. vo vete: Príde čas, „*kedy*“ elektrické prístroje budú sa používať aj v najchudobnejších rodinách, lebo nejde o nepriamu otázku, lež o vetu časovú. Správne tu príde použiť spojku *keď*, teda veta má znieť: Príde čas, *keď* elektrické prístroje budú sa používať aj v najchudobnejších rodinách.
ej.

Skloňovanie složených priezvisk. — Složené priezviská, ako sú napríklad: *Országh-Hviezdoslav*, *Hurban-Vajanský*, *Paulíny-Tóth*, *Francisci-Rimavský*, *Gregor-Tajovský*, *Čietek-Smrek* a pod., pred-

stavujú celkom iný typ složeniny než ostatné naše složené slová a složky. Kým složené slová typu napr. *prírodopis, letopočet, činohra, blahobyť, zelenožltý, veľkomestský* a pod. a složky typu *nocľah, polnoc, ctibažný* ap. v skloňovaní alebo — pokiaľ ide o prídavné mená — v stupňovaní sa skloňujú alebo stupňujú len v koncovej svojej časti, složené priezviská chápeme ako dve samostatné slová, ktoré sa len náhodou dostali do bližšieho spojenia: druhá časť složeného priezviska len ako by dopĺňa, bližšie vysvetľuje prvú časť, ktorá nestráca charakter samostatného slova, a tak složené priezviská skloňujeme v oboch ich častiach práve tak, ako by sme ich skloňovali v postavení osve.

Složené priezviská typu *Országh-Hviezdoslav* alebo *Hurban-Vajanský* ani nerobia ťažkosti pri skloňovaní, lebo obe ich složky sú alebo podstatné meno, alebo meno prídavné, ktoré sa skloňujú podľa vzorov na skloňovanie bežných domácich podstatných alebo prídavných mien. No složené priezviská typu *Paulíny-Tóth* majú v prvej svojej časti slovo zakončené na *-y* a to mnohých zvädza k tomu, aby túto prvú časť složeného priezviska neskloňovali, hoci — keby priezvisko takéhoto typu bolo v postavení osve — každý vie, že ho musí skloňovať. Skloňuje sa podľa vzoru *Škultéty*, teda je napr.: *Paulínyho, Paulínymu, o Paulínym, s Paulínym*. Tak isto ho musíme skloňovať i v složenom priezvisku *Paulíny-Tóth*: básne Viliama *Paulínyho-Tótha* (nie: „Paulíny-Tótha“), Československé vyslanectvo v Ríme v čele s Dr. Jánom *Paulínym-Tóthom* (nie: „Paulíny-Tóthom“), básnická zbierka Janka *Francisciho-Rimavského* (nie: „Francisci-Rimavského“) ap.

Aj ženské složené priezviská treba skloňovať v oboch ich složkách. Tak napr. máme: „Jánošík“, hra v 5 dejstvách od Márie *Rázusovej-Martákovej*, Úlohu Haničky sverili Zite *Frešovej-Hudcovej*, Národné divadlo v Košiciach uviedlo novú hru s Oľgou *Országhovou-Borodáčovou* v hlavnej úlohe ap. Len složené ženské priezviská, ktorých jedna složka je priezvisko na *-y* (*Maróthy-Šoltéssová, Václavíková-Matulay*), skloňujeme iba v jednej složke, v tej, ktorá sa končí na *-ová* (*Šoltéssová, Václavíková*), pretože priezvisko na *-y* vo funkcii ženského priezviska je nesklonné a neskloňuje sa ani vtedy, keď stojí samostatne, napr.: *Mária Krčméry*, od Márie *Krčméry*, s Máriou *Krčméry* ap. Tak isto neskloňované zostáva takéto priezvisko v složenom priezvisku; napríklad: literárne dielo Eleny *Maróthy-Šoltésovej*, preklad z ruštiny od Bohdany *Škultéty-Makovickej*, literárna štúdia od Dr. Margity *Václavíkovej-Matulay* a pod. f.

Napomáhať „niekomu“? — Jazykové zjavy vo svojej väčšine nie sú také jednoduché, aby sme ich mohli len tak naľahko odbaviť bez nebezpečenstva nesprávnosti.

Pri základnom slovese *pomáhať* máme väzby *pomáhať niekomu*

(*niečomu*), *pomáhať niekomu v niečom*, napríklad: Syn *pomáha otcovi*, *Pomáhal partizánskym oddielom* ap. Predponou *na-* dostávame tvar *napomáhať*. Ňou sa do istej miery mení aj význam základného *pomáhať* a mení sa i väzba, ako je to obyčajne pri všetkých slovesách, ktoré dostávajú predponu, napr.: *ísť lúkou*, ale *prejsť lúku*. Tak aj proti väzbe s datívom *pomáhať niekomu (niečomu)* máme väzbu s akuzatívom *napomáhať niekoho (niečo)*. Preto v slovenčine neobstojí veta: *Napomáhali ste nejakým spôsobom „partizánskym jednotkám?“*, ale len: *Napomáhali ste nejakým spôsobom partizánske jednotky?* alebo so slovesom základným: *Pomáhali ste nejakým spôsobom partizánskym jednotkám?* Tak isto povieme: *Rodičia ma napomáhali*, alebo *Rodičia mi pomáhali*.

Teda pri slovese *pomáhať* treba používať väzbu s datívom (*pomáhať niekomu*), pri slovese *napomáhať* väzbu s akuzatívom (*napomáhať niekoho*). ak.

Diel a dielo. — Podstatné mená *diel* a *dielo* sú nielen rôzneho rodu, ale majú i rôzny význam a ani etymologicky spolu nesúvisia.

Podst. meno *diel* je mužského rodu a ako také skloňuje sa podľa vzoru *dub*: gen. *dielu*; nom. pl. *diely*, gen. *dielov*, dat. *dielom*, lok. v *dieloch*, inštr. *dielmi*. Jeho význam je „časť nejakého celku, podiel z niečoho“, napríklad: „Júlia“, román vo dvoch dieloch, od Martina Rázusa, „Nasýtli sme sa života — vzali svoj diel, čo nám prislúchal...“ (Sobrané spisy Martina Kukučína, sväzok IV, 1. vyd., str. 149).

Deminutívum k *diel* je *dielik* alebo *dielok*.

Podstatné meno *dielo* je neutrum a skloňuje sa podľa vzoru *mesto*: gen. *diela*, nom. pl. *diela* (koncové *-a* je krátke, lebo predchádzajúca slabika je dlhá), gen. *diel*, dat. *dielam*, lok. v *dielach*, inštr. *dielami*. Jeho význam je: 1. „činnosť, práca, tvorenie“, 2. „výsledok činnosti, vykonaná práca, výtvor“, 3. arch. „povinnosť, vec, záležitosť“. Tak je doložené v dielach našich spisovateľov, napr.: 1. Sponáhľal sa k najbližšiemu vlaku, zanechávajúc druhov pri spoločnom *diel*e (Sobrané spisy Eleny Maróthy-Šoltésovej VI, 180); 2. Milka... veď, mamá, ja som už prečítala všetky *diela* Emila Zolu (Stodola, Náš pán minister 22), „... Božstvu *dielo* pýchy s' nepáči (Botto, Spevy 108); 3. Starý nadlesný nemal posedenia, šiel do mesta za svojimi *dielami* (Sobrané spisy Svetozára Hurbana-Vajanského, sv. V, Trnava 1924, str. 81) ap.

Deminutívum k *dielo* je *dielko* a *dielce*.

Treba preto rozlišovať medzi príslušnými tvarmi od *diel* a od *dielo* a nepoužívať ich na nesprávnom mieste, ako to urobili v istom dennom časopise, keď pod úryvok z románu, uverejňovaného na pokračovanie, napísali: Koniec prvého „diela“ miesto správneho: Koniec prvého *dielu* (t. j. dielu románu). f.

Záchranca, nom. pl. „*záchrancí*“? — Podstatné meno *záchranca* gramaticky patrí k podstatným menám mužského rodu typu *sluha*. Tento typ sa vyznačuje tým, že v nom. pl. pádová koncovka je *-ovia* (*sluhovia*), kým podst. mená typu *chlap* charakterizuje tu najčastejšie pádová koncovka *-i* (*chlapi*). Preto od podst. mena *záchranca* nom. pl. je správne *záchrancovia* (nie: „*záchrancí*“), podobne ako je *sudcovia*, *obrancovia*, *vodcovia*, *zástupcovia*, *gazdovia* a pod. Len od podstatných mien tohto typu, zokončených na *-ista* (napr. *huslista*, *evanjelista*, *komunista* ap.) a na *-ita* (napr.: *husita*, *levita*, *jezuíta*, *eremita* ap.) je v nom. pl. koncovka *-i*, teda: *huslisti*, *evanjelisti*, *komunisti*; *husiti*, *leviti*, *jezuiti* ap. a.

Metropola, gen. „*metropole*“? — Nedávno priemietaný americký film uvádzali v našich kinách s názvom „*Historky z metropole*“. V názve je nesprávny tvar „*metropole*“, lebo ide o genitív od substantíva *metropola*, ktoré pred koncovým *-a* má tvrdé *-l-* a tak ho príde skloňovať podľa vzoru *ryba*: *ryba-ryby* — *metropola-metropoly*. Takéto skloňovanie predpisujú i Pravidlá slovenského pravopisu (str. 253).

Koncovka *-e* je v tvare datívu a lokálu: *ryba-k rybe*, o *rybe* — *metropola-k metropole*, v *metropole*.

Tak isto príde skloňovať i podstatné mená *medaila*, *kapitola* a pod., teda: *medaila-medaily*, *medaile* atď.; *kapitola-kapitoly*, *kapitole* atď. a.

Cieľom preskúmania? — Pôvodné predložky sú obyčajne jednoslabičné (*s*, *so*, *z*, *zo*, *na*, *nad*, *pri*, *pred* ap.), alebo sú viacslabičné, ak sú složené z dvoch jednoslabičných predložiek (*popri*, *ponad*, *popod* a pod.). No popri nich zjavujú sa vo funkcii predložiek i zmeravené pády niektorých podst. mien ako takzvané nepravé predložky. Niektoré z nich sa zaužívaly na presnejšie vyjadrenie určitých vzťahov oproti spojeniam s prostými predložkami; tak napr. nepravé predložky *následkom* (následkom úrazu) alebo *prostredníctvom* (prostredníctvom Miestneho národného výboru v Bratislave) ap. Ale celkom zbytočné je používať spojenie s nepravou predložkou *cieľom* (a väzba s gen.), napr.: Posielame Vám to „*cieľom preskúmania*“, lebo tu celkom vystačíme s väzbou *predložka na + akuza-tív*: Posielame Vám to *na preskúmanie*. ak.

Vedie redakčný kruh. Zodpovedný redaktor Dr. Eugen Jóna. — Vydáva Matica slovenská. — Tlačí Neografia, úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.

Toto dvojčíslo vyšlo v júni 1947.